

H. Ekrem Cunedioğlu¹
Kalkınma Programı Direktörü

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL GÜVEN SORUNU

*“Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” noktasından “Türk’ün
bir tek Türk’e güveni yoktur” noktasına...
Gönenç Gürkaynak*

POLİTİKA NOTU

Türkiye’de toplumsal güven son yıllarda giderek daha görünür bir toplumsal sorun haline gelmiştir. Toplumda farklı kesimler arasındaki kutuplaşma ve kurumlara duyulan güvendedeki azalma, günlük hayattan siyasete pek çok alanda hissedilmektedir. En güncel çalışmalardan biri olan ve 2022-2023 döneminde gerçekleştirilen EBRD’nin (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası) Life in Transition 2024 çalışmasına göre “insanların çoğuna güvenilebileceğini söyleyebilir misiniz?” sorusuna Türkiye’deki bireylerin yüzde 12,6’sı kısmen güvenebileceği, yüzde 5’i ise tamamen güvenebileceği cevabını vermiştir. Bu son derece düşük oran, Türkiye’yi dünya genelinde toplumsal güvenin en zayıf olduğu ülkeler arasına yerleştirmektedir. Kurumlara duyulan güven de benzer biçimde düşüktür. Pew Araştırma Merkezi’nin 2024’teki anketine göre Türkiye’de halkın yüzde 46’sı hükümetin ülke için doğru olanı yapacağına güvenirken yüzde 51’i güven duymadığını ifade etmektedir. Üstelik bu güvensizlik duygusu siyasal kamplara göre keskin farklılıklar göstermektedir: İktidar partisi destekçilerinin yüzde 84’ü hükümete güven duyarken muhalif konumdaki vatandaşlarda bu oran sadece yüzde 17’dir. Toplumsal kesimler arasındaki bu derin güven uçurumu, kamusal tartışmalarda ve günlük etkileşimlerde de kendini göstererek sosyal uyumu tehdit eden bir boyuta ulaşmıştır. Son Galatasaray-Fenerbahçe derbisinde yabancı bir hakemin görevlendirilmesi ve Trabzonspor’un da Galatasaray ve Fenerbahçe ile oynayacağı maçlarda aynı yabancı hakemin görev almasını talep eden bir açıklama yapması bile Türk’ün Türk’e duyduğu güvendedeki azalmanın göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1459>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

Toplumsal güven eksikliğinin ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçları ciddi düzeydedir. Ekonomik açıdan, yaygın güvensizlik ortamı yatırımcı davranışlarını ve piyasa istikrarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bir toplumda güven düzeyinin düşük olması, kişiler arası işlemlerdeki temkinliliği ve işlem maliyetlerini artırarak verimlilik kayıplarına sebep olabilir. Siyasal açıdan bakıldığında, vatandaşların devlet kurumlarına güven duymaması, demokratik meşruiyeti zedeleyerek siyasi katılımı düşürebilir veya toplumu istikrarsız popülist hareketlere yöneltebilir. Toplumsal düzlemde ise güvenin aşınması, bireylerin birbirine ve toplumun genel kurallarına riayetini azaltarak bir anarşi veya orman kanunu ortamı doğurma riskini barındırır. Bir toplumda insanlar ne diğer vatandaşlara ne de kurumlara itimat edebiliyorsa ortak sorunların çözümü için iş birliği yapmak yerine herkesin kendi çıkarını maksimize etmeye çalıştığı kaotik bir atmosfer gelişebilir. Türkiye özelinde de son yıllarda hukuk kurallarının tam işlemediğine dair yaygın algı, insanların kurallara uyma motivasyonunu düşürmekte; “başkaları uymuyorsa ben de uymam” şeklindeki döngüsel güvensizlik, toplumsal düzeni zedelemektedir. Örneğin 2017’deki bir gazete yazısında Seda Demiralp, artan kutuplaşma ve hoşgörüsüzlük ortamında Türkiye’nin sosyal uyum endeksinde OECD ülkeleri arasında son sıraya düştüğüne ve toplumun her kesiminde bir “varoluşsal korku” hissinin yayıldığına dikkat çekmiştir.

Tüm bu belirtiler, güven krizinin Türkiye’de yapısal bir sorun haline geldiğini ve acil müdahale gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Bu notta, toplumsal güven açısından Türkiye için kapsamlı bir değerlendirme sunulmakta ve güven sorununu aşmaya yönelik öneriler sunulmaktadır. Notun birinci bölümünde toplumsal güven kavramı tanımlanmakta ve güvenin ekonomik ve sosyal etkileri tartışılmaktadır. İkinci bölümde, çeşitli göstergeler kullanılarak Türkiye’de toplumsal güvenin mevcut durumu ve zaman içindeki değişimi incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de güven düşüklüğünün olası nedenleri tartışılmakta, dördüncü bölümde ise uluslararası iyi uygulamalardan da yararlanarak toplumsal güveni artırabilecek bazı öneriler sunulmaktadır.

1. Toplumsal Güvenin Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Toplumsal güven, literatürde genellikle bireylerin tanımadıkları diğer kişilerin de dürüst, iş birliğine açık ve kurallara uygun davranacağına dair genel inancı olarak tanımlanmaktadır (Fukuyama, 1995). Genelleştirilmiş güven şeklinde de anılan bu kavram, bir toplumdaki sosyal sermayenin temel bileşenlerinden biridir. Toplumsal güveni ölçmek için çoğunlukla Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) gibi uluslararası anketlerde sorulan şu soruya verilen yanıtlar kullanılır: “Genel olarak konuşursak sizce çoğu insana güvenilebilir mi, yoksa insanlarla ilişkilerde çok dikkatli olmak mı gerekir?”. Bu soruya “çoğu insana güvenilebilir” diye yanıt verenlerin oranı, ilgili toplumun genelleştirilmiş güven düzeyini gösteren en yaygın göstergelerden biridir. Elbette ki toplumsal güven, bireylerin aile üyeleri veya yakın arkadaşlar gibi tanıdıklarına duyduğu özel güvenden farklıdır. Burada kastedilen, toplumdaki yabancılara duyulan genel güven seviyesidir. Ayrıca devlete ve kurumlara duyulan güven (kurumsal veya siyasal güven) kavramları da toplumsal güvenden ayrıştırılabilir; ancak bazı araştırmalar bu farklı güven türlerinin birbiriyle ilişkili olduğunu, genelleştirilmiş güvenin yüksek olduğu toplumlarda kurumlara güvenin de görece daha yüksek seyrettiğini göstermektedir (Mishler ve Rose, 1997).

Toplumsal güvenin sosyal, ekonomik ve siyasal göstergeler üzerindeki etkileri literatürde kapsamlı biçimde incelenmiştir. Sosyal açıdan, güven duygusu yüksek toplumlar, güçlü bir sosyal sermayeye ve dayanışma ruhuna sahip olurlar. Putnam vd. (1993), İtalya’da bölgeler arası farklılıkları incelerken vatandaşların birbirine güven duyması ve sivil topluma katılım

düzeyinin, demokratik kurumların etkinliğiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Güven, bireylerin ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelmesini ve iş birliği yapmasını kolaylaştırarak toplumsal koordinasyon problemlerinin çözümünde önemli bir rol oynar. Yüksek güven ortamlarında insanlar sadece aile ve yakın çevreleriyle sınırlı kalmaksızın, daha geniş toplum kesimleriyle de yardımlaşmaya ve iletişime açıktırlar. Bu durum, toplumsal çatışmaları azaltır, farklı gruplar arasında hoşgörü ve anlayışı pekiştirir. Güvenin hâkim olduğu bir toplumda bireyler, tanımadıkları birinin dahi dürüst davranacağı varsayımıyla hareket edebilir; bu da kamusal alanı daha öngörülebilir ve güvenli hale getirir. Buna karşın güvenin düşük olduğu toplumlarda insanlar sürekli tetikte olma ve en kötü senaryoya göre davranma eğilimindedir ki bu da sosyal ilişkilerde gerginlik ve paranoya yaratabilir. Örneğin, toplumsal güvenin düşük olduğu toplumlarda suç oranlarının ve şiddet gibi sorunların daha yüksek seyredebileceğine dair akademik bulgular mevcuttur (Halpern, 2001; Lederman, Loayza & Menendez, 2002). Kısacası, güven toplumsal uyumun harcı konumundadır; güven yoksa uyum ve istikrar da zedelenmektedir.

Ekonomik açıdan, toplumsal güvenin getirileri belirgin ve ölçülebilirdir. Nobel ödüllü iktisatçı Kenneth Arrow, güvenin ekonomik etkileşimlerdeki önemini “hemen her ticari işlem, içinde bir miktar güven unsuru barındırır” diyerek vurgulamıştır (Arrow, 1972). Güven, piyasalarda işlem maliyetlerini düşürür, çünkü taraflar birbirine güvendikçe karmaşık sözleşmelere veya pahalı denetim mekanizmalarına daha az ihtiyaç duyar. Ayrıca güven sayesinde kredi ve sermaye piyasalarında işlemler hızlanır; insanlar borç verirken veya yatırım yaparken karşı tarafın yükümlülüklerini yerine getireceğine dair inanç taşırırsa ekonomik faaliyetlerin hacmi büyür. Bu nedenle, genelleştirilmiş güven düzeyi yüksek ülkelerin uzun vadede daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına sahip olabildiği ileri sürülmüştür. Nitekim, çok sayıda çalışma, toplumsal güvenle uzun vadeli ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Örneğin, Lim vd. (2018) güven düzeyindeki bir standart sapma artışın kişi başına geliri yaklaşık yüzde 12 artırdığını ölçmüştür. Benzer şekilde Knack ve Keefer de (1997) ülkelerin ortalama güven düzeyindeki her bir standart sapma artışın, ekonomik büyümede yaklaşık yarım standart sapma artışla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu etkinin mekanizması olaraksa güvenin hukuki sözleşmelerin yerine getirilmesini kolaylaştırması, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasına yardımcı olması ve toplumsal iş birliğini teşvik etmesi gösterilmektedir. Zak ve Knack (2001), daha yüksek güvenin insanların fırsatçılığa karşı korunmak için daha az zaman ve kaynak harcadığı, dolayısıyla yatırım ve üretimi artırdığı ve bunun da büyümeye yol açtığı anlamına gelen teorik bir model geliştirmiştir. Bulguları, düşük güvenin işlem maliyetlerini artırırken yüksek güvenin sermaye birikimini ve ticareti teşvik ettiği fikrini desteklemektedir. Beugelsdijk vd. (2004) sağlamlık testleri yürütmüş ve güven-büyüme ilişkisinin farklı spesifikasyonlarda hem istatistiksel hem de ekonomik olarak anlamlı olduğunu doğrulamıştır. Yaptıkları analizler güven katsayısının makul derecede istikrarlı kaldığını ve genelleştirilmiş güvenin ülkeler arası büyüme farklılıklarına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermiştir. Bjørnskov (2012) ise, güvenin ekonomiyi zaman içinde nasıl etkilediğini araştırmak için panel veri ve büyüme ayrıştırma yöntemlerini kullanmıştır. Analiz sonuçları, sosyal güvenin yalnızca faktör birikiminden ziyade toplam faktör verimliliği büyümesini baskın olarak artırdığını göstermektedir. Başka bir deyişle, güven, muhtemelen daha iyi iş birliği ve inovasyonu teşvik ederek verimliliği artırmaktadır.

Fukuyama (1995), toplumsal güvenin yüksek olduğu Almanya, Japonya gibi ekonomilerin büyük aile şirketleri ötesine geçerek profesyonel yönetimli dev şirketler kurabildiğine, oysa güvenin düşük olduğu Fransa ve İtalya gibi toplumlarda ekonomik organizasyonların daha çok aile ve eş-dost çevresiyle sınırlı kaldığına işaret etmiştir. Benzer biçimde, güven kültürünün

yerleşik olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde inovasyon, girişimcilik ve yatırım oranlarının daha yüksek seyrettiği; buna karşılık güvensizliğin hâkim olduğu ekonomilerde kayıt dışı faaliyetlerin ve kısa vadeli kazanca odaklanmanın yaygınlaştığı belirtilmektedir. Nitekim toplumsal güvenin inovasyon ve üretkenlik üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu tespit eden ampirik çalışmalar da bulunmaktadır. İnovasyon genellikle iş birliği, bilgi paylaşımı ve risk almayı gerektirir ve bunların hepsi güven iklimi tarafından kolaylaştırılır. Düşük güven ortamlarındaki şirketler fırsatçı davranan ortaklara veya çalışanlara karşı koruma sağlamak için önemli kaynakları koruyucu önlemlere (yasal güvenceler, izleme, güvenlik) yönlendirmek zorunda kalmaktadır. Bu ihtiyati maliyetler, inovasyon açısından esasen ayak bağıdır. Knack ve Keefer (1997), düşük güvenin inovasyonu baskılayabileceğini savunarak bu dengeyi vurgulamıştır, çünkü firmalar kötüye kullanımı önlemekle meşgul olduklarında yeni ürün ve süreçler geliştirmeye daha az yatırım yaparlar. Buna karşın, yüksek güven bölgelerinde firmalar sözleşmelerine ve ortaklıklarına daha fazla güvenirlir ve bu da kaynakların daha büyük bir kısmını Ar-Ge ve uzun vadeli projelere ayırmalarına olanak tanır. Bu, daha fazla inovasyon çıktısına (patentler, yeni teknolojiler) ve daha yüksek toplam faktör üretkenliğine yol açar.

Avrupa ekonomileri üzerine yapılan ampirik çalışmalar güven-inovasyon bağlantısını doğrulamaktadır. Örneğin, Akçomak ve ter Weel (2009), sosyal sermayenin (büyük ölçüde güvene dayalı) bölgesel inovasyon faaliyetini önemli ölçüde artırdığını ve bunun da daha hızlı gelir artışına dönüştüğünü bulmuşlardır. İnovasyonu, güvenin bölgesel kişi başına geliri artırdığı temel bir mekanizma olarak tanımlamaktadırlar. Sonuçlar, güven kültürünün bilgi alışverişini ve işbirlikçi sorun çözmei geliştirdiğini ve böylece yaratıcı çıktıyı artırdığını göstermektedir.

Sosyal güven, doğrudan yabancı yatırım çekmede de önemli bir rol oynar. Doğrudan yabancı yatırım kararları yalnızca pazar büyüklüğü veya işgücü maliyetleri gibi faktörlere değil, aynı zamanda kurumsal ortama da bağlıdır. Yüksek güven toplumları, işletmeler için daha şeffaf ve güvenilir bir bağlam yaratır ve bu da yabancı yatırımcılar için belirsizliği azaltır. Ülke düzeyindeki ampirik analizler, genelleştirilmiş güven düzeyleri daha yüksek olan ülkelerin, potansiyel içsellik hesaba katıldıktan sonra bile, düşük güven ülkeleri ile karşılaştırıldığında önemli ölçüde daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Örneğin, Kukharskyy (2012), araç değişken tekniklerini kullanarak güven ve doğrudan yabancı yatırım arasında sağlam bir pozitif ilişki bulmuş ve güvendedeki artışın GSYH'nin bir payı olarak doğrudan yabancı yatırımda önemli bir artışla ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Bunun nedeni, yabancı şirketlerin yerel ortaklara, çalışanlara ve kurumlara sözleşmelere uyma ve adil faaliyet gösterme konusunda güvenebilecekleri yatırımlarda kendilerini daha güvende hissetmeleridir.

Siyasal alanda ise toplumsal güven, demokratik istikrar ve yönetim kalitesinin temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilir. Vatandaşların siyasal kurumlara güveni, seçimlere katılım, kanunlara uyma, vergisini ödeme gibi vatandaşlık davranışlarını doğrudan etkiler. Bir ülkede insanlar hükümete, parlamentoya, yargıya veya polise güven duymuyorsa, bu kurumların aldığı kararlara riayet etmek de zorlaşacaktır. Örneğin, hukukun üstünlüğü prensibinin büyük ölçüde toplumdaki güven duygusuna dayandığı söylenebilir. Zira insanlar, diğerlerinin de kurallara uyacağına inanırsa kendileri de uyarlar ama aksi halde hile yapmaya veya kural dışı yollara sapmaya meylederler.

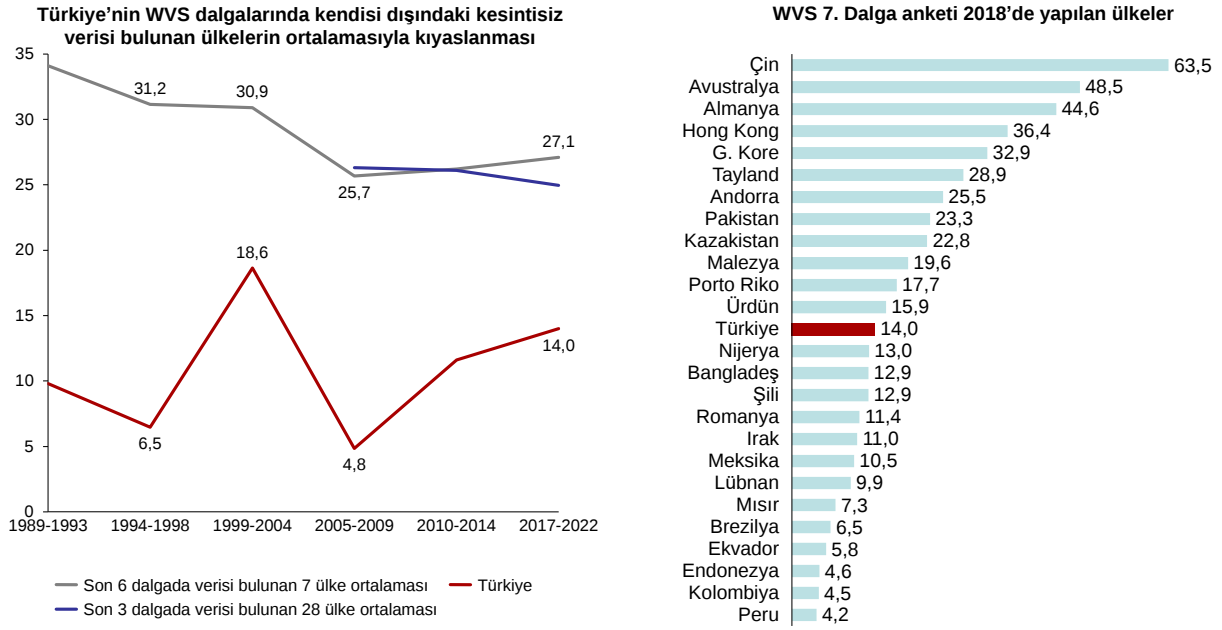
Bazı siyaset bilimciler, sistem düzeyindeki ya da siyasal güven düştüğünde meşru demokratik rejimlerin bile tehlikeye girebileceği, toplumun otoriter arayışlara açık hale gelebileceği belirtir

(Finifter, 1970; Marien & Hooghie, 2011). Türkiye gibi ülkelerde son yıllarda gözlenen bazı popülist dalgalar ve otoriter yönetim eğilimleri de kısmen kurumlara güvende yaşanan erozyonla ilişkilendirilebilir. Güvensizliğin hüküm sürdüğü bir ortamda seçmenler, kendilerini düzene karşı koruyacak güçlü lider arayışına girebilir. Bunun yanı sıra güven bunalımı, siyasal katılımın azalmasına ve toplumsal kayıtsızlığın artmasına da yol açabilir. Caillier (2010), siyasal güvenin düştüğü bir ortamda seçimlere katılımın düştüğünü ancak güvenin yüksek olmasının seçimlere katılımı artırmadığını tespit etmiştir. Bu bulgu, güven krizinin siyaseti nasıl dönüştürebildiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan, yolsuzluk ve kayırmacılık olguları da hem bir sebep hem sonuç olarak güvenle ilişkilidir. Kurumlara güven azaldıkça insanlar kamuda yolsuzluğun arttığına inanır; öte yandan yolsuzluk algısı yükseldikçe de kurumsal güven iyice zayıflar ve bir kısır döngü oluşur. Bu nedenle, toplumsal güvenin korunması, hukukun üstünlüğünün ve temiz yönetimin devamlılığı için kritik önemdedir.

Özetle, literatürde toplumsal güven kavramı, bireylerin birbirine ve dolaylı olarak kurumlara dair olumlu beklentileri ile tanımlanır ve bu güven duygusunun yüksek olduğu toplumlar ekonomik olarak daha dinamik, siyasal olarak daha istikrarlı ve sosyal olarak daha uyumlu olma eğilimindedir. Güven düzeyinin ölçülmesine yönelik güncel çalışmalar, ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğunu; kimi toplumlarda insanların çoğunluğunun birbirine güvendiğini (örneğin İskandinav ülkeleri), kimilerinde ise bu oranın çok düşük kaldığını (örneğin Latin Amerika veya Orta Doğu'nun bazı bölgeleri) göstermektedir. Türkiye özelinde ise güven açığı (trust deficit) olarak tanımlanabilecek bir durum söz konusudur. Bir sonraki bölümde Türkiye'de toplumsal güvenin mevcut seviyesi ve zaman içindeki eğilimi, uluslararası karşılaştırmalar ışığında ele alınmaktadır.

2. Türkiye'de Toplumsal Güvenin Mevcut Durumu

Türkiye'de toplumsal güven düzeyinin tarihsel seyri incelendiğinde, genel olarak düşük bir tabandan başlayıp dalgalı bir görünüm sergilediği, ancak son yıllarda hala dünya ortalamasının gerisinde kaldığı görülmektedir. Dünya Değerler Anketinin son dalgası kapsamında Türkiye'de 2018'de yapılan anket çalışması, ülkede "çoğu insana güvenilebilir" diyenlerin oranının yüzde 14 olduğunu ortaya koymuştur. 1990'da yüzde 9,8 düzeyinde ölçülen bu oran, 1996'da yüzde 6,5'e kadar gerilemiş, 2000'lerin başında hızlı bir artış göstererek 2001'de yüzde 18,1 olmuştur. Çalışmanın beşinci dalga dönemine denk gelen 2007'de Türkiye'deki toplumsal güven oranında yeniden bir düşüş yaşanmış ve güven göstergesi tarihsel dip seviyesi olan yüzde 4,8'e gerilemiştir. Ancak 2010 sonrasında (çalışmanın 6. ve 7. dalgalar döneminde) çok hafif de olsa toplumsal güvende bir toparlanma eğilimi gözlemlenmiştir. Özellikle 2011 sonrasında genç nüfusun katılımıyla yapılan anketlerde güven oranlarının önceki yıllara kıyasla birkaç puan yükseldiği görülmüştür. Çoğu insana güvenilir diyenlerin oranı Türkiye'de 2011'de yüzde 11,6'ya ve 2018'de yüzde 14'e yükselmiş olsa da diğer ülkelere kıyasla hala çok düşüktür. Karşılaştırma için, Dünya Değerler Anketi'nin son üç dalgasında da verisi bulunan Türkiye dışındaki 28 ülkenin ortalamasıyla Türkiye kıyaslanabilir. Şekil 1'de görüleceği üzere söz konusu ülkelerin ortalama güven skoru yüzde 25-26 bandında olup Türkiye'de düzeyden oldukça fazladır. Aynı oranın, son üç dalga'nın tümünde güven skoru en yüksek ülkeler arasında yer alan ülkelere Çin'de bu oranın 2018'de yüzde 63,5, Hollanda'da ise 2022'de yüzde 55,4 olduğu dikkate alındığında Türkiye'deki güven sorunu daha net anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, dünya çapında güven kültürünün en zayıf olduğu toplumlar grubunda yer almaya devam etmektedir. Bu durum, bir önceki bölümde tartışıldığı gibi, toplumsal uyum ve iş birliği açısından önemli bir risk işareti olarak değerlendirilebilir.

Şekil 1. “Çoğu insana güvenilebilir” diyenlerin oranı (%)

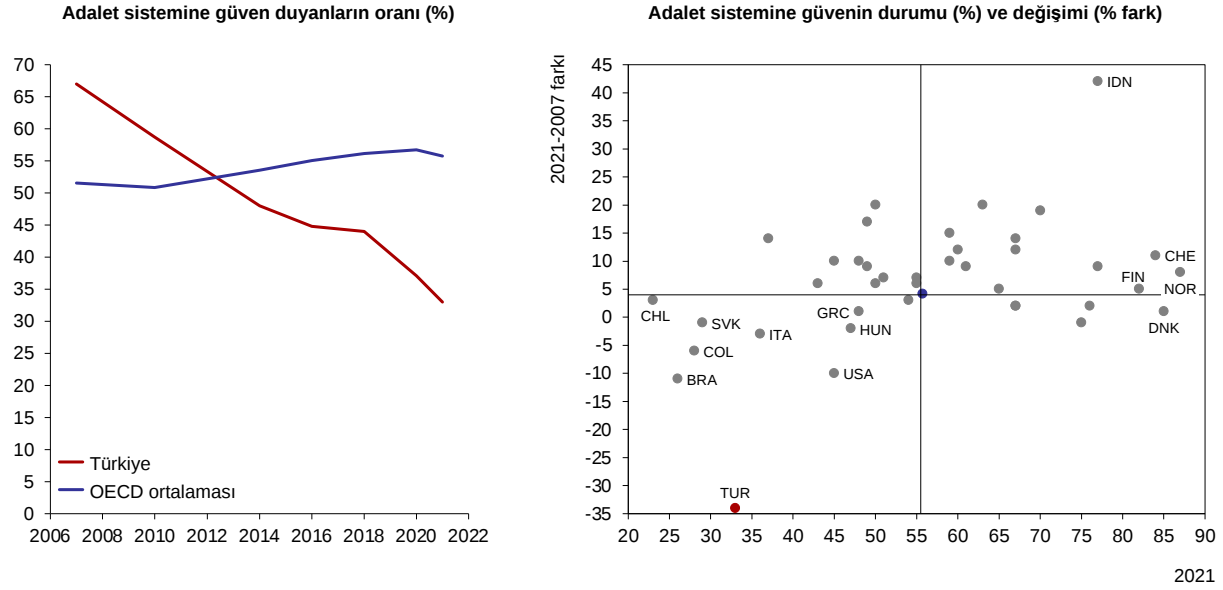
Kaynak: WVS (Dünya Değerler Anketi), TEPAV hesaplamaları

Toplumsal güvenin bir boyutu da kurumlara duyulan güven ile ilgilidir. Türkiye’de kamu kurumlarına ve siyasal aktörlere güven konusunda da ulusal ve uluslararası araştırmalar alarm verici bulgular ortaya koymaktadır. OECD’nin “Hükümete Güven” göstergeleri ile Gallup anketlerine dayanan Government at a Glance raporları, Türkiye’nin 2007’den 2021’e vatandaşların devlet kurumlarına güveninin en fazla azaldığı ülke olduğunu belirtmektedir. Rapora göre, OECD ortalamasında adalet sistemine güven 2007’den 2021’e hafifçe artarken (ortalama yüzde 51,6’dan yüzde 55,7’ye), Türkiye’de bu dönemde adalet güveni dramatik biçimde düşmüş ve yüzde 67 seviyesinden yüzde 33’e gerilemiştir. Verisi bulunan 40 ülke içinde adalet güveninin en keskin azaldığı ülke Türkiye’dir (Şekil 2). Benzer şekilde, Türkiye’deki eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı da 2007’de yüzde 52 düzeyindeyken 2021’de yüzde 21’ye inerek OECD’nin verisini sunduğu 41 ülke arasında en alt sıraya yerleşmiştir. Aynı dönemde OECD ortalamasında eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı 2,2 puan artarak 2021’de yüzde 66,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, kamusal hizmetlere ve temel kurumlara yönelik güvenin son 15 yılda belirgin bir erozyona uğradığını göstermektedir.

Kurumlara güven konusundaki güncel anketler de tabloyu desteklemektedir. Pew Araştırma Merkezi’nin 2024’te Türkiye’de gerçekleştirdiği kapsamlı ankete göre, Türk halkının yalnızca yüzde 46’sı ulusal hükümete güven duyduğunu belirtirken yüzde 51’i hükümete güvenmediğini söylemiştir. Bu ortalama değer, ülkedeki kutuplaşmanın yansıması olarak farklı gruplarda çok farklılaşmaktadır: Cumhurbaşkanı olumlu bakanların büyük çoğunluğu devlete güvenirken muhalif kesimde güven neredeyse yok denecek düzeydedir. Bu bulgu, Türkiye’de toplumsal güven sorununun sadece genel bir düşük güven probleminden ibaret olmayıp aynı zamanda partizan kimlikler ekseninde bölünmüş bir güven sorunu olduğunu da ortaya koymaktadır. Yine Pew’in aynı araştırması, Türkiye’de halkın önemli bir bölümünün ordu ve polise güveninin görece yüksek (yüzde 62-78 arası olumlu görüş) olduğunu, ancak yargıya ve seçim sistemine güvenin çok daha düşük kaldığını göstermiştir. Örneğin, yargı sisteminin

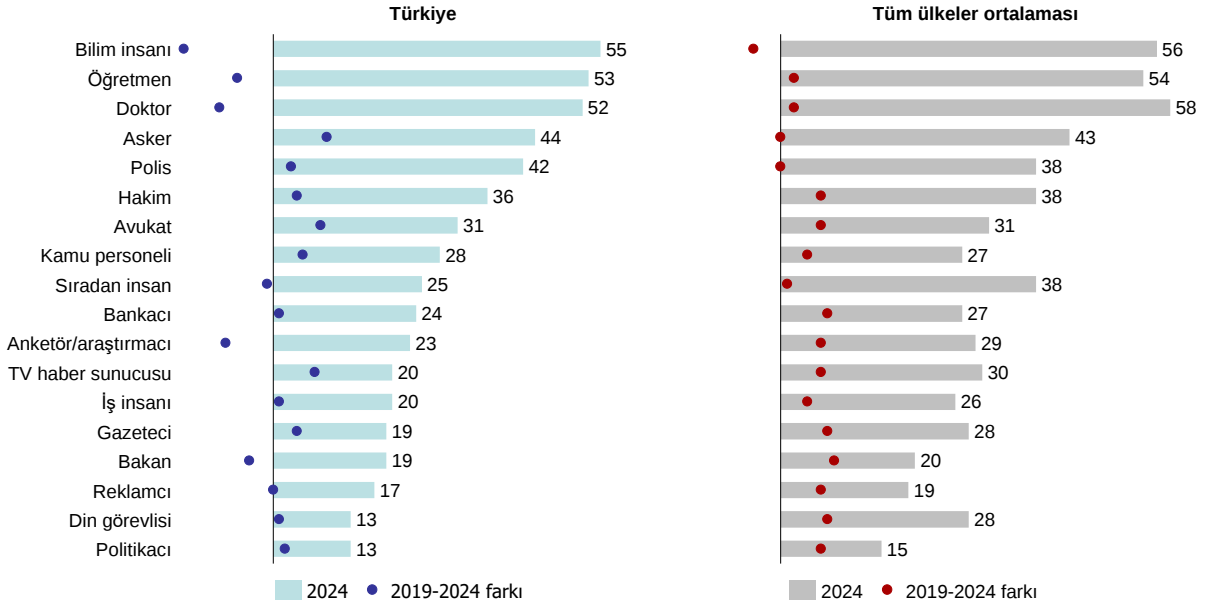
Ülkenin başlıca problemlerinden biri olduğu, halkın yarısından fazlasının adalet mekanizmasının adil işlemediğine inandığı belirtilmektedir.

Şekil 2. Adalet sistemine duyulan güven

Kaynak: OECD.

Türkiye’de farklı kurumlara yönelik güveni ölçen yerli araştırmalar da benzer bir tablo çizmektedir. Eylül 2023’te İstanbul Ekonomi Araştırma tarafından yürütülen anket çalışmasında, vatandaşlara çeşitli devlet kurumlarına ne kadar güvendikleri sorulmuştur. Sonuçlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne güvenin yüzde 35, Cumhurbaşkanlığı’na güvenin yüzde 39, mevcut hükümete güvenin yüzde 31 olduğunu ortaya koymuştur. Yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesi’ne güven oranı ise yüzde 33’te kalmıştır. Ankete göre en güvenilir bulunan kurum Türk Silahlı Kuvvetleri olup ona güvenenlerin oranı yüzde 71’dir. Bunların yanında, özellikle TCMB’ye ve eğitim kurumlarına güvenin oldukça düşük olması dikkat çekmektedir. Örneğin, Ocak 2021’de yapılan ankette katılımcıların yüzde 41’inin güven duyduğunu belirttiği TCMB, Eylül 2023 anketinde yalnızca yüzde 32 güven oranı ile güvenin en çok azaldığı kamu kurumu olmuştur. YÖK ve ÖSYM ise 2023 anketinde sırasıyla yüzde 29 ve yüzde 27 güven oranları ile en az güven duyulan kurumlar olmuştur. Bu veriler, Türkiye’de geleneksel olarak ordu gibi kurumların toplumsal itibarının görece yüksek kaldığını, ancak sivil siyasi kurumlara (hükümet, parlamento) güvenin toplumun yarısından az bir kesimde mevcut olduğunu göstermektedir. Ayrıca, aynı araştırma kısa vadede dahi güven eğilimlerinin kırılgan olduğunu not etmektedir. Örneğin birkaç aylık dönemlerde Cumhurbaşkanlığı’na güven 7 puan, hükümete güven 5 puan düşebilmektedir. Bu da özellikle ekonomik kriz ve pandemi gibi gelişmelerin, kurumlara güveni hızlıca sarsabildiğini ima etmektedir.

Şekil 3. Mesleklere güven duyanların oranı (%)

Kaynak: Ipsos Global Trustworthiness Index.

Toplumsal güvenin bir diğer boyutu, vatandaşların birbirine duyduğu güven dışında günlük hayatta karşılaştıkları çeşitli aktörlere (meslek gruplarına) dair güvenleridir. Örneğin, IPSOS'un Küresel Güvenilirlik Endeksi 2024 adlı araştırmasında 32 ülkeden 23.530 yetişkine farklı meslek gruplarına güven duyup duymadığı sorulmuştur. Bu ankete Türkiye'den verilen cevaplara göre bilim insanları yüzde 55, öğretmenler yüzde 53 ve doktorlar yüzde 52 ile halkın en çok güvendiği meslek grupları olurken politikacılara ve din görevlilerine güven sadece yüzde 13'te kalmıştır. Yine askerler ve polisler nispeten yüksek düzeyde güvenilen kesimler arasında yer alırken reklamcılar, hükümet bakanları, iş insanları ve basın mensuplarına güvenin oldukça düşük olduğu bulunmuştur (Şekil 3). Özellikle eğitim sistemiyle ilgili dikkat çekici bir bulgu, yurttaşların eğitim sistemine değil bireysel öğretmenlere daha fazla güven duymasıdır. UNESCO'nun 2017 Küresel Eğitim İzleme Raporu'nda yer alan bir araştırmaya göre, Türkiye'de velilerin öğretmenlere duyduğu güven 10 üzerinden 6,5 iken, eğitim sisteminin bütününe duyulan güven sadece 4,5 puandır. Bu makas, halkın eğitimin niteliğine dair eleştirilerinde sistemi suçlarken öğretmenleri kısmen istisna tuttuğuna işaret etmektedir. Ancak eğitim sistemine güven 2010'ların ortasından sonra daha da gerilemiştir; zira sık sık değişen sınav sistemi ve müfredat, okul türleri arasındaki uçurumlar gibi etmenler, sistemik güvensizliği artırmıştır.

Tüm bu veriler bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de toplumsal güvenin genel düzeyinin düşük ve kırılgan olduğu sonucuna varılabilir. İnsanların birbirine güven oranı, uzun yıllardır yüzde 10'un altında seyretmiş ve halen yüzde 15'in altındadır. Devlete ve kurumlara güven ise kurumdan kuruma değişmekle birlikte, demokratik ve hukuki kurumlara yönelik ciddi bir güvensizlik dikkat çekmektedir. Ordu ve polis gibi güvenlik kurumları nispeten yüksek itibar görse de özellikle yargı, merkez bankası, siyasi partiler, medya gibi kurumlara güvenin çok düşük düzeylerde olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik zaman içindeki eğilim, 2000'lerin başında göreceli bir iyileşme olsa bile son on yılda tekrar kötüleşme yönündedir. Bu durum, Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler (örneğin 2016 darbe girişimi ve OHAL dönemi, 2018'de yeni hükümet sistemiyle güçler ayrılığının zayıflaması, art arda gelen ekonomik krizler) ve toplumsal olayların (2013 Gezi protestoları, 2020 pandemi süreci, 2023 depremi vb.) güven üzerinde olumsuz etkiler bıraktığını düşündürmektedir. Nitekim, Pew Araştırma Merkezi'nin 6 Şubat

2023 afeti sonrasında yaptığı bir ankette halkın yüzde 61'inin hükümetin afet hazırlıklarına güvenmediğini ifade etmesi de devlet-toplum arasındaki güven ilişkisinin ne denli aşınmış olduğunun güncel bir göstergesidir (Pew Research Center, 2024).

Sonuç olarak, Türkiye'de toplumsal güven hem yatay ekseninde (bireylerin birbirine güveni) hem de dikey ekseninde (bireylerin kurumlara güveni) problemli bir alandır. Bu durum sadece soyut bir değer krizi olmayıp somut ekonomik ve siyasal maliyetler üretmektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye'de toplumsal güvenin bu denli düşük olmasının altında yatan temel nedenler, literatürde vurgulanan ve Türkiye bağlamında gözlemlenen faktörler ışığında incelenecektir.

3. Toplumsal Güven Düşüklüğünün Nedenleri

Türkiye'de toplumsal güvenin zayıf olmasının arkasında bir dizi yapısal ve güncel neden bulunmaktadır. Bu nedenler arasında hukukun üstünlüğü eksikliği, kurumsal bozulma ve yolsuzluk, medya özgürlüğünün kısıtlanması, liyakat ilkesinden sapma, eğitim sistemine duyulan güvenin azalması, sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi ve hızlı kentleşme kaynaklı toplumsal sorunlar gibi etkenler öne çıkmaktadır. Bu bölümde, her bir faktör ayrı ayrı ele alınarak Türkiye özelindeki durum ve bu etmenlerin toplumsal güveni nasıl aşındırdığı değerlendirilmektedir.

3.1. Hukukun üstünlüğü eksikliği ve yargıya güvenin sarsılması

Toplumsal güvenin düşük olmasında belki de en kritik faktör, hukukun üstünlüğü ilkesinin zedelenmesi ve adalet kurumlarına güvenin yıkılmasıdır. Hukukun üstünlüğü, bir toplumda kuralların herkes için geçerli ve öngörülebilir olması demektir. Bu ilke sarsıldığında vatandaşların birbirlerine ve devlete güvenleri bozulmaya başlar. Türkiye'de son yıllarda hukuk devletinin niteliğine ilişkin ciddi endişeler doğmuştur. World Justice Project'in hazırladığı Dünya Hukukun Üstünlüğü Endeksi verileri, Türkiye'nin dünya sıralamalarında hızla gerilediğini göstermektedir. 2024 itibarıyla Türkiye bu endekste 142 ülke arasında 117. sıraya düşmüş durumdadır. Özellikle temel haklar (fundamental rights) ve yönetimde güçler ayrılığı ve kısıtları (constraints on government powers) gibi alt göstergelerde Türkiye en alt sıralarda yer almaktadır (142 ülke içinde sırasıyla 133. ve 135. sırada). Diğer taraftan 2012-2013 çalışmasından 2024 çalışmasına kadar yürütülen 11 çalışmada da verisi bulunan 97 ülke arasında Türkiye, 2012-2013 döneminde hukukun üstünlüğü endeksine göre 54. sırada yer alırken sıralamada sürekli gerileyerek 2017-2018 çalışmasında 87. sıraya düşmüştür. Sonraki yıllarda bu sıralamada belirgin bir toparlanma sergileyemeyen Türkiye, 2024 itibarıyla söz konusu 97 ülke arasında 83. sırada yer almıştır. Bu veriler, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü, hesap verebilirlik gibi hukukun üstünlüğünün temel bileşenlerinde Türkiye'nin ciddi bir zafiyet yaşadığının göstergesidir.

Hukukun zayıflaması, doğrudan doğruya vatandaşların yargıya ve adalet mekanizmalarına güvenini sarsmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, adalet güven oranları son on beş yılda keskin biçimde düşerek yüzde 30'lu değerlere inmiştir. Mahkemelerin adil ve tarafsız kararlar vermediğine dair algı geniş kesimlere yayılmıştır. Bu algının arkasında, yargı süreçlerine siyasi müdahale iddiaları, uzun tutukluluk süreleri, çifte standartlı kararlar gibi somut vakalar yatmaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararlarının alt mahkemelerde uygulanmaması gibi gelişmeler, hukukun öngörülebilirliğini zedelemiştir. Hukukun üstünlüğünün aşınması, toplumda bir cezasızlık kültürü algısı yaratmakta; güç ve nüfuz sahiplerinin hukuktan muaf olduğu, kuralların adil işlemediği

düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu durum da sadece yargıya değil, bireyler arası güvene de zarar vermektedir. Çünkü eğer vatandaşlar, kötü niyetli kişilerin hukuk boşluklarından yararlanarak işledikleri suçların yanlarına kâr kaldığını görürse, kendi aralarındaki ilişkilerde de güven yerine temkin ve şüphe ile hareket etmeye başlarlar.

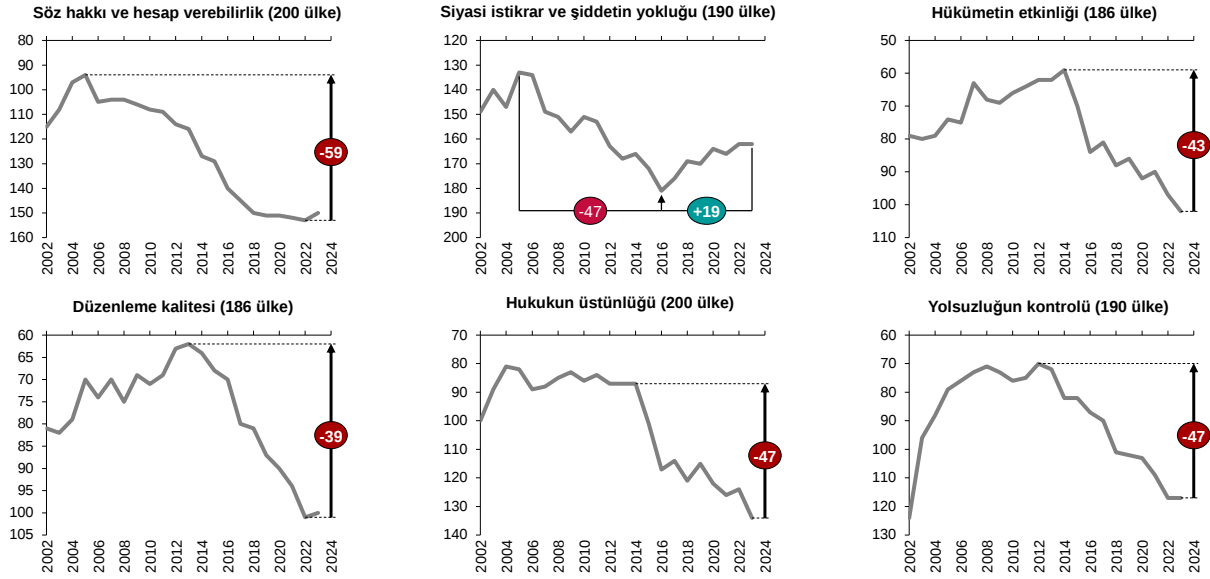
Türkiye’de son dönemde hukukun üstünlüğüyle ilgili endişeleri artıran somut göstergelerden biri de yolsuzluk ve torpil iddialarının artışıdır. Hukuk sistemi güçlü olduğunda, yolsuzluklar cezalandırılır ve caydırılır; zayıf olduğunda ise yaptırımsızlık nedeniyle yayılır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün Yolsuzluk Algı Endeksi verileri, Türkiye’de kamu algısının hukukun bu konuda yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. 2013’te 50 puan ile 177 ülke arasında 53. sırada olan Türkiye, 2023’te 34 puana gerileyerek 180 ülke arasında 115. sıraya kadar gerilemiş; 2024’te ise yine 34 puanla 180 ülke arasında 107. sırada yer almıştır. 2013 sonrasında neredeyse her yıl yolsuzluk algısı kötüleşen Türkiye, 175 ülke arasında 2013-2024 döneminde endeks skoru en çok azalan ülke olmuştur. Bu gerileme, hukuk sisteminin yolsuzlukla mücadelede etkin olmadığını veya bizzat kendisinin yozlaştığı algısını güçlendirmektedir. Nitekim, toplumda rüşvet, adam kayırma (nepotizm) ve ihalelerde usulsüzlük gibi vakaların cezasız kaldığı kanısı yaygındır. Hukukun adil işlemediği, güçlüye dokunmadığı bir ortamda adalet duygusu zedelenir ve toplumsal güven ciddi darbeler alır. Bu nedenle, hukukun üstünlüğü eksikliği hem doğrudan (yargıya güvensizlik) hem de dolaylı (genel güvensizlik iklimi) yollarla Türkiye’de güven bunalımının temel nedenlerinden biridir.

3.2. Kurumsal bozulma, yolsuzluk ve hesap verebilirlik sorunu

Toplumsal güveni azaltan bir diğer önemli faktör, devlet kurumlarında yaşanan genel bozulma, yani kurumsal kalitenin düşmesi ve yönetime dair olumsuz algıların yerleşmesidir. Türkiye’de özellikle son yıllarda devlet kurumlarının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinden uzaklaştığı yönünde eleştiriler yoğunlaşmıştır. Kamuda karar alma süreçlerinin kapalı devre ilerlediği, denge-denetleme mekanizmalarının zayıfladığı ve liyakat yerine sadakatin esas alındığı bir idare biçimi, vatandaşların kurumlara güvenini sarsmaktadır. Örneğin, Sayıştay raporlarında ortaya konan kamu harcamalarındaki usulsüzlük iddiaları veya denetim eksiklikleri, kamunun kendi kendini denetlemediği algısı yaratmaktadır. Denetimsizlik ve cezasızlık algısı, yukarıda değinilen yolsuzluk algısıyla birleşerek, devlet kurumlarına karşı topyekûn bir güvensizliğe dönüşmektedir.

Türkiye’de kurumsal bozulmanın somut göstergeleri arasında, uluslararası endekslerdeki gerilemeler sayılabilir. Dünya Bankası’nın Yönetişim Göstergeleri kapsamında Türkiye’nin yolsuzluğun kontrolü, hükümetin etkinliği, düzenleme kalitesi gibi alt göstergelerde 2010’ların ortaları, hesap verebilirlik alanında ise 2005 itibarıyla hızlı düşüşün başladığı rapor edilmiştir. Özellikle söz hakkı hesap verebilirlik skorunda ve sıralamasında belirgin bir gerileme söz konusudur. 2002-2023 döneminde bu göstergede verisi bulunan 200 ülke arasında 2005’te 94. sırada yer alan Türkiye, 2022’de 153. sıraya kadar gerilemiştir (Şekil 4). Bunun arka planında, medya ve sivil toplum üzerindeki baskılar nedeniyle yöneticilerin halka karşı daha az sorumlu tutulduğu bir ortamın oluşması vardır. Yine TBMM’nin yasa yapma ve hükümeti denetleme işlevlerinde zayıflaması, 2017 referandumu ile uygulamaya giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde kuvvetler ayrılığı dengesinin bozulması, önemli kurulların ve bürokrasinin tek merkezden atanması gibi gelişmeler de kurumsal denge ve denetleme sistemini zayıflatarak kurumsal performansı olumsuz etkilemiştir. Bu tür yapısal değişimler, vatandaşların gözünde kurumların tarafsız ve ehil bir şekilde çalıştığı inancını zedelemiştir.

Şekil 4. Kurumsal gelişmişlik göstergelerinde Türkiye'nin uluslararası sıralamasının değişimi (2002-2023)

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Yönetişim Göstergeleri.

Yolsuzluk olgusu da kurumsal bozulmanın hem nedeni hem sonucu olarak güveni baltalayan başlıca unsurlardandır. Şekil 4'te görüleceği üzere 2002-2023 döneminde yolsuzluğun kontrolü değişkeni için kesintisiz verisi bulunan 190 ülke arasında Türkiye, 2012 yılında 70. sırada iken 2023'te 117. sırada yer almıştır. Bu dönemde pek çok büyük yolsuzluk iddiasının ortaya atıldığı, ancak bunların yargı önünde hesap vermeden kapandığı izlenimi kamuoyunda yer etmiştir (örneğin 2013'teki büyük rüşvet skandalı soruşturmalarının akim kalması gibi). Bu durum toplumda, "devlette hesap sorulabilirlik kalmadı" duygusunu pekiştirmektedir.

Kurumsal gerilemenin bir boyutu da ekonomik yönetim ve düzenleyici kurumlara duyulan güvenin azalmasıdır. Türkiye'de son yıllarda alternatif göstergelerle resmi enflasyon verisi arasında kayda değer farkların oluşması nedeniyle TÜİK ve enflasyonun kontrolden çıkması, para politikasındaki öngörülemeslik, TL'ye değer kaybettiren kararlar nedeniyle Merkez Bankası gibi kritik kurumlara güven sarsılmıştır. Merkez Bankası başkanlarının sık sık değişmesi ve para politikası kararlarının siyasi etkilerle alındığı izlenimi, piyasada belirsizlik yaratmış; vatandaş ise enflasyona karşı kendi kişisel çözümlerini (döviz veya altın tutma gibi) geliştirerek kurumsal politikalara güvenmemeye başlamıştır. Bu ekonomik güvensizlik ortamı, toplumsal güvenin genel iklimine de olumsuz yansır. Zira ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde insanlar geleceğe dair güven kaybeder ve daha içe kapanık, risk almaktan kaçınan bir davranış modeline geçerler ki bu da sosyal sermayeyi eritir.

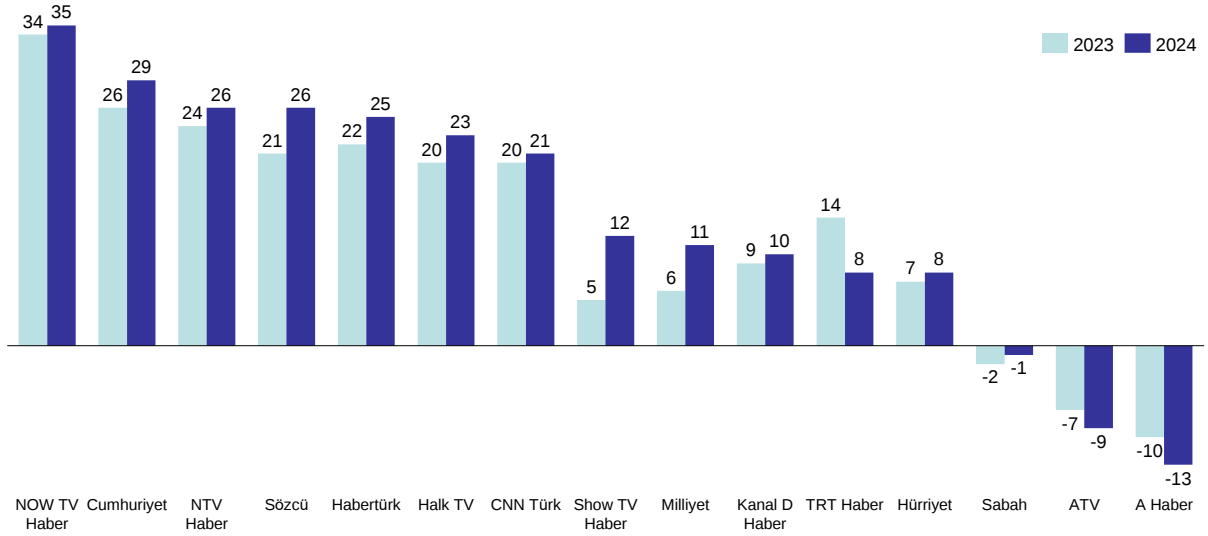
Özetle, Türkiye'de toplumsal güvenin düşük olmasının önemli nedenlerinden biri, devlet kurumlarının performansına ve dürüstlüğüne dair inancın zayıflamasıdır. Hukuk devleti ilkelerinin ihlali, yolsuzluk ve nepotizm iddiaları, denetim yetersizliği ve kurumların politize olması gibi unsurlar, vatandaşın gözünde devletle vatandaş arasındaki toplumsal sözleşmeyi zayıflatmıştır. "Devlet vatandaşa adil davranmıyor, bazılarına çalışıyor" düşüncesi yayıldıkça, vatandaş da devlete ve dolayısıyla topluma güven duymamaya başlamıştır. Bu açıdan, kurumsal bozulma ile toplumsal güven arasındaki ilişki, birbirini besleyen bir kısır döngü haline gelmiştir.

3.3. Medya bağımsızlığının azalması ve enformasyon güvenilirliği

Güven duygusunu şekillendiren kritik faktörlerden biri de bilgiye ve enformasyona duyulan güvendir. Bireyler, çevrelerinde olup biteni medya ve iletişim kanalları aracılığıyla öğrenirler. Bu kanalların güvenilir bulunmaması, toplumsal güveni zayıflatıcı bir etkiye bulunabilir. Türkiye’de son dönemde medya özgürlüğünün ciddi ölçüde gerilediği uluslararası endekslerle de sabittir. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütünün Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi’nde Türkiye 2023 yılında 180 ülke arasında 165. sıraya kadar gerilemiş, 2024 yılında ancak 158. sıraya yükselebilmiştir. Bu sıralama, Türkiye’yi basın özgürlüğü açısından “çok ciddi sorunlu” ülkeler kategorisine koymaktadır. RSF raporlarında Türkiye’de medyanın büyük ölçüde iktidar yanlısı iş insanlarının kontrolünde toplandığı, kamu yayıncılığının partizan bir çizgide olduğu, çok sayıda gazetecinin tutuklu bulunduğu ve haber yapmanın özellikle siyasi ve güvenlik konularında ciddi yasal riskler taşıdığı vurgulanmaktadır. Medya kuruluşlarının otosansüre zorlandığı veya baskıyla karşılaştığı bir ortamda, kamuoyunun farklı ve eleştirel bilgilere erişimi kısıtlanmaktadır.

Medyanın bağımsızlığını yitirmesi, toplumsal güveni birkaç yönden zedelemektedir. İlk olarak, ana akım medyaya güven azalmaktadır. Türkiye’de yapılan güven anketlerinde medya, en az güvenilen kurumlar arasında çıkmaktadır. Örneğin Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsü’nün Dijital Haberler 2024 raporuna göre Türkiye’de genel olarak haberlere duyulan güven oranı son yıllarda yüzde 35 düzeyinde seyretmektedir. Diğer taraftan, hükümete karşı eleştirel duruş sergileyen markaların (TV kanalları veya gazeteler) güven oranlarında hafif bir artış görünürken kamu yayıncısı konumundaki TRT’nin güven oranı son yılda 3 puan gerilemiştir. Reuters Enstitüsü’nün 2023 ve 2024 marka güven verileri kullanılarak hesaplanan net güven skoru sonuçları Şekil 5’te gösterilmiştir. Görüleceği üzere TRT Haber, Hürriyet, Sabah, ATV ve A Haber gibi hükümete yakın olarak algılanan haber markalarının net güven skoru 10 puanın altında iken aynı oran NOW TV Haber, Cumhuriyet, NTV Haber ve Sözcü gibi markalarda 25 puanın üzerindedir. Diğer taraftan, net güven skorunun 2023-2024 değişimi incelendiğinde de en büyük gerilemeyi TRT Haber markasının yaşadığı görülmektedir. Bu skorlar, halkın önemli bir kısmının televizyon ve gazetelerde sunulan haberlerin taraflı veya eksik olduğunu düşündüğüne işaret etmektedir. Bu da resmi söyleme karşı bir güvensizlik yaratırken toplumu bilgi kirliliğine açık hale getirmektedir. İkinci olarak, medya güvenilir olmayınca, insanlar bilgi almak için sosyal medya, dedikodu gibi alternatif kanallara yönelmektedir. Bu kanallarda ise yanlış veya teyit edilmemiş bilginin dolaşımı daha yaygın olduğundan, toplumda yanlış bilgiler hızla yayılabilmektedir. Özellikle pandemi gibi kriz dönemlerinde, resmi açıklamalara güvenmeyen kitlelerin aşırı karşıtlığı veya bilim dışı inanışlara kapılması gibi örnekler görülmüştür. Türkiye’de benzer şekilde, son yıllarda aşırı tereddüt, depremle ilgili komplo teorileri, seçim güvenliği hakkında spekülasyonlar gibi birçok konuda dezenformasyonun etkili olduğu ve bunun da kurumsal güveni daha da sarstığı gözlemlenmiştir. Örneğin Şubat 2023 depremleri sonrasında sosyal medyada yayılan bazı yanlış bilgiler, resmî kurum açıklamalarına olan güvensizlik nedeniyle geniş kitlelerce doğru kabul edilmiş ve kaotik bir bilgi ortamı oluşmuştur.

Şekil 5. Türkiye’de haber markalarının net güven* skoru

Kaynak: Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsü, TEPAV hesaplamaları. *Markaya güveniyorum diyenlerin oranı ile güvenmiyorum diyenlerin oranının farkının 100 ile çarpımıdır.

Medya özgürlüğünün azalması aynı zamanda yolsuzluk ve suiistimallerin ifşa edilmesini zorlaştırdığı için de toplumsal güveni dolaylı olarak etkiler. Bağımsız bir medya, hükümet ve kurumların hatalarını, yolsuzlukları ortaya çıkaran ve hesap sorulmasını sağlayan bir denetleyicidir. Bu işlev zayıfladığında, kamu gücünü elinde bulunduranların daha rahat hareket edebildiği, hataların örtbas edilebildiği bir düzen oluşur. Toplum da ya bu hatalardan haberdar olmaz ya da haberdar olsa bile yaptırım gelmediğini görerek devlete güvenini kaybeder. Türkiye’de son dönemde büyük yolsuzluk iddialarının geleneksel medyada yeterince yer bulamaması, önemli olaylardan sonra hızlıca sansür uygulamasına geçilmesi, araştırmacı gazeteciliğin kısıtlanması gibi gelişmeler bu açıdan önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Medya ekosistemindeki bu sorunlar, toplumsal kamplar arasında da gerçeğin algılanmasında kopukluklar yaratmaktadır. Farklı siyasi görüşteki kesimler, tamamen farklı bilgi kaynaklarından beslenmekte ve üzerinde uzlaşılmış ortak bir gerçekliğin olmaması, karşıt grupların birbirine güvenini daha da azaltmaktadır. Örneğin, iktidar yanlısı medya takipçileri ile muhalif medya takipçileri, aynı olaylar hakkında bambaşka anlatılara maruz kalmakta; bu da kutuplaşmayı ve “diğer tarafın yalan söylediği” inancını güçlendirmektedir. Bu ortamda toplumsal diyalog zorlaşmakta ve herkes kendi kabuğuna çekilmektedir.

Özetlemek gerekirse, ifade ve basın özgürlüğündeki gerileme, Türkiye’de toplumsal güven krizinin önemli bir nedenidir. Medya bağımsızlığının sağlanamadığı ve enformasyonun güvenilir olmadığı algısı, vatandaşların resmi kurumlara ve birbirlerine güvenini erozyona uğratmaktadır. Bu konuda atılacak adımların (örneğin medya sahiplik yapısının düzenlenmesi, RTÜK ve Anadolu Ajansı gibi kurumların özerkliğinin artırılması, internet ve sosyal medyada şeffaf bir dezenformasyonla mücadele stratejisi geliştirilmesi) güvenin yeniden tesisine katkı yapacağı açıktır. Nitekim basın özgürlüğünün yüksek olduğu ülkelerde vatandaşların yönetime katılımı ve kurumlara güveni de daha yüksek olma eğilimindedir. Örneğin İskandinav ülkeleri hem basın özgürlüğü endekslerinde hem de genel güven ölçümlerinde üst sıralarda yer almaktadır.

3.4. Liyakat sistemindeki bozulma ve nepotizm algısı

Liyakat ilkesinin aşınması ve yaygın nepotizm (akraba veya yakın çevre kayırmacılığı) algısı, toplumsal güvenin zayıflamasına yol açan diğer bir faktördür. Kamu kurumlarında ve genel olarak toplumda işlerin hak eden yerine torpili olan kişilere verildiği düşüncesi hem devlete hem de bireyler arası ilişkilere güvensizlik aşılamaktadır. Türkiye’de son dönemde özellikle kamudaki atamalarda liyakatten uzaklaşıldığına dair eleştiriler sıkça dile getirilmektedir. Örneğin, önemli bürokratik pozisyonlara belirli siyasi referanslarla genç ve deneyimsiz kişilerin getirilmesi, mülakat sistemiyle yapılan personel alımlarında yüksek puanlı bazı adayların elenip daha düşük puanlı ama referanslı adayların seçildiğine dair iddialar, KPSS’de kopya skandalları gibi olaylar kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. Bu tür gelişmeler, özellikle genç nüfus arasında “çalışsam da hak ettiğim yere gelemeyebilirim, adil bir yarış yok” duygusunu körüklemektedir. Sonuç olarak yetenekli ve eğitilmiş insanlar kamu kurumlarına veya ülkedeki fırsatlara güvenmeyerek yurt dışına göç etmeyi (beyin göçü) veya özel sektöre yönelmeyi tercih edebilmektedir. Bu da uzun vadede ülkenin insan kaynağı kalitesini ve kurumsal kapasitesini zayıflatarak, bir kısır döngü halinde güven sorununu derinleştirmektedir.

Liyakat eksikliği aynı zamanda vatandaşların günlük hayatta karşılaştıkları hizmetlerin kalitesini de düşürebilir. İşe ehil olmayan kişilerin makam sahibi olması, kamusal hizmetlerin etkinliğini azaltır; vatandaş bürokrasiyle muhatap olduğunda işinin gereksiz yere zorlaştığını görürse devlete güveni azalır. Örneğin, hastanelerde torpille işe alınmış yetersiz personel olduğu algısı, sağlık hizmetine güveni etkileyebilir; eğitim kurumlarında mülakatla atanmış ancak yeterli formasyona sahip olmayan öğretmenler bulunduğu algısı, velilerin eğitim sistemine güvenini baltalayabilir. Bu tip örnekler çoğaltılabilir.

Toplumda adalet ve fırsat eşitliği duygusunun zayıflaması, doğrudan toplumsal güvenle ilişkilidir. Eğer insanlar “liyakat yok, her şey ilişkilerle dönüyor” diye düşünürse birbirlerine karşı da güven duyamazlar çünkü kurallara uymanın bir anlamı olmadığı, herkesin kişisel bağlantılar peşinde koştuğu kanaati yaygınlaşır. Bu durumda kolektif değerlere değil, bireysel çıkarlara dayalı bir kültür gelişir. Türkiye’de son yıllarda sıkça dile getirilen “adalet yok” serzenişleri, aslında sadece mahkeme adaletini değil, geniş anlamda “dağıtıcı adalet” denilen, toplumdaki fırsatların, kaynakların ve itibarın dağılımındaki adaleti de kapsamaktadır. Güven duygusu, bireylerin sistemin adil olduğuna inandığı ölçüde yükselebilir. Liyakat sisteminin bozulması, bu adalet inancını sarstığı için güveni de azaltır.

Nitekim, Türkiye’de vatandaşların önemli bir bölümü, kamu yönetiminde işlerin torpil veya ilişkilerle yürüdüğüne inanmaktadır. Örneğin, Diyanet-Sen’in 6.406 Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin katıldığı 2024 tarihli anket çalışmasının sonuçlarına göre personelin sadece yüzde 7’si kendi kurumlarında torpil, iltimas ya da kayırmacılık olmadığını, yüzde 80’i ise olduğunu beyan etmiştir. Diğer kurumlar için de geçerli olan bu inanç, sadece kurumlardan hizmet alan kişilerin memnuniyetsizliğiyle sınırlı kalmayıp genel olarak devlet-vatandaş ilişkisini bozan bir etkide bulunabilir. Devlet kurumlarının liyakat ilkesinden saptığı ve belli zümrelere hizmet ettiği algısı, vatandaşların devletle psikolojik sözleşmesini zayıflatır; yani “devlet benim yararına çalışıyor” inancı kaybolur. Böylece, vergi verme isteğinden tutun da kamu malını korumaya, kural ihlalini bildirmeye kadar pek çok vatandaşlık davranışı olumsuz etkilenir. Sonuçta kamusal alanda güven yerine kuşku hâkim olur.

Özetle, liyakat ilkesinden uzaklaşma, kamusal alanda ve özel sektörde verimliliği düşürdüğü gibi, toplumsal dokuda da ahabap-çavuş ilişkilerine dayalı bir düzen algısı yaratmaktadır.

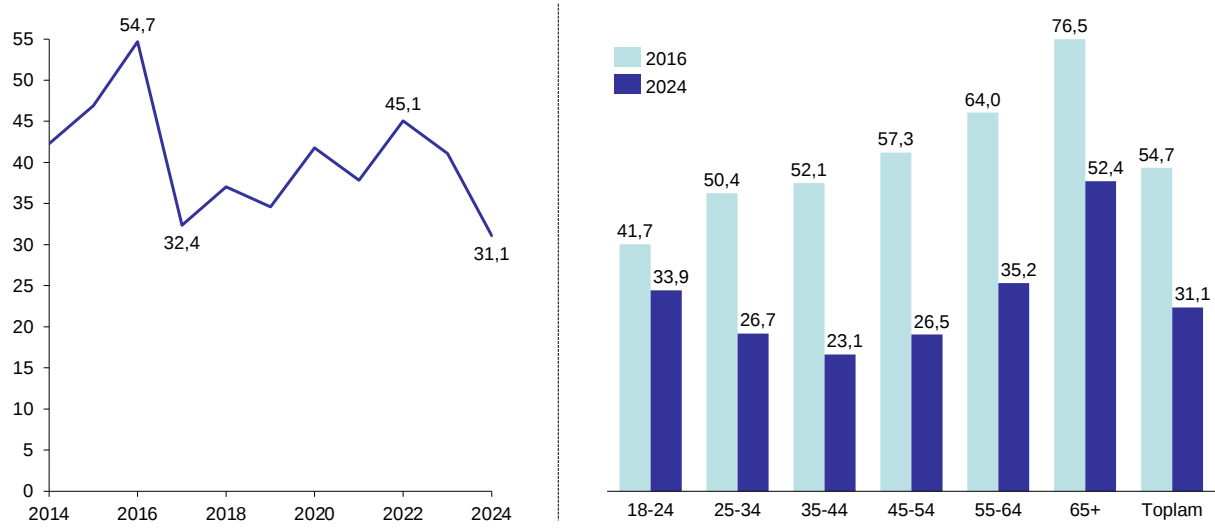
Çözüm yollarına bakıldığında, bu sorunun giderilmesi için işe alım ve terfi süreçlerinde objektif kriterlerin uygulanması, mülakat yerine yazılı sınav ve başarı odaklı değerlendirme sistemlerine geçilmesi, nepotizmin cezalandırılması gibi adımların atılması gerektiği aşîkârdır. Aksi takdirde, torpil ve kayırmanın normalleştiği bir düzende toplumsal güven tesis etmek mümkün olmayacaktır.

3.5. Eğitim sistemine duyulan güvenin azalması

Eğitim sistemi, bir toplumun gelecek nesillerini yetiştiren ve toplumsal bütünlüğü şekillendiren en önemli kurumlardan biridir. Türkiye’de son yıllarda eğitim sistemine güven konusunda ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Veliler, öğrenciler ve genel kamuoyu nezdinde, eğitim kurumlarının liyakatle yönetilmediği, eğitim politikalarının sık değiştiği ve kalitenin düştüğü yönünde yaygın bir algı oluşmaktadır. Bu durum TÜİK’in eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı verilerine de yansımaktadır. Şekil 6’da sunulan net memnuniyet oranı verileri toplumun eğitim hizmetlerinden duyduğu memnuniyetin 2016 sonrasında azaldığını ve 2024 itibarıyla son on yılın en düşük düzeyine gerilediğini göstermektedir. Diğer taraftan yaş gruplarına göre eğitimden duyulan memnuniyetin de yapı değiştirdiği dikkat çekmektedir. 2016’da yaş ilerledikçe eğitimden duyulan memnuniyetin arttığı bir yapı varken 2024’te yaş ile eğitimden memnuniyet arasında U-şeklinde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Büyük ihtimalle eğitim sisteminde çocukları olan ve veli statüsünde olan 35-44 yaş grubunda memnuniyet düzeyi en düşük seviyeye inmektedir.

Bu güvensizliğin birkaç boyutu bulunmaktadır. Birincisi, sınav sistemi ve öğrenci değerlendirme süreçlerindeki belirsizlikler güven sarsıcı olmuştur. Son 10-15 yılda Türkiye’de merkezi sınav sistemleri (üniversiteye giriş, liseye geçiş sınavları vb.) defalarca değişikliğe uğramıştır. Örneğin TEOG yerine LGS’nin getirilmesi, üniversite sınavının yapısının değiştirilmesi, dershanelerin kapatılıp yerine farklı hazırlık modellerinin gelmesi gibi sürekli yenilenen uygulamalar, veliler ve öğrencilerde istikrarsızlık duygusu yaratmıştır. Sınav sorularının çalınması skandalı (2010 KPSS olayı) veya bazı tarikatların sorulara önceden eriştiği iddiaları gibi olaylar da sınav güvenilirliğini zedeleyerek eğitim sistemine gölge düşürmüştür.

İkincisi, müfredat ve okul türleri konusundaki ideolojik tartışmalar, eğitime duyulan güveni etkilemiş olabilir. 2012’deki 4+4+4 eğitim sistemi değişikliği ile zorunlu eğitimin kademelendirilmesi ve imam hatip okullarının ortaokul kısmının açılması, bazı kesimler tarafından eğitimde gericileşme eleştirilerine yol açmıştır. Nitekim 2013 sonrasında düz liselerin önemli bir kısmının imam hatip liselerine dönüştürüldüğü, bazı bölgelerde akademik eğitim almak isteyen öğrencilerin istemeseler de imam hatip liselerine yönlendirildiği tartışmaları olmuştur. Bu durum, ebeveynlerin çocuklarının alacağı eğitimin niteliğine dair endişelerini artırmıştır. Müfredatta yapılan değişiklikler (evrim teorisinin çıkarılması gibi) uluslararası alanda da yankı bulmuş ve sistemin bilimselliği sorgulanmıştır. Eğitim sistemine politik müdahalelerin artması, bu alandaki uzmanların değil siyasi iradenin belirleyici olması, genel bir güvensizlik getirmiştir.

Şekil 6. Türkiye’de eğitim hizmetlerinden net memnuniyet* oranı

Kaynak: TÜİK, TEPAV hesaplamaları. *Eğitim hizmetlerinden memnuniyet sorusuna fikrim yok cevabını verenler dışarıda tutularak cevap dağılımı yeniden hesaplanmıştır; soruya “çok memnunum” diyenlerin oranı 2, “memnunum” diyenlerin oranı 1, “memnun değilim” diyenlerin oranı -1 ve “hiç memnun değilim” diyenlerin oranı -2 ile çarpılıp toplanmış ve elde edilen sonuç 100 ile çarpılmıştır.

Üçüncüsü, okullar arası kalite farkları ve fırsat eşitsizliği güveni zedelemektedir. Türkiye’de özellikle iyi okullar ile geri kalmış okullar arasındaki makas çok açılmıştır. Büyükşehirlerdeki nitelikli birkaç okul ile taşradaki okullar arasında akademik başarı, öğretmen kalitesi, fiziksel altyapı bakımından ciddi uçurumlar oluşması, eğitimde adalet duygusunu yaralamaktadır. Böyle bir ortamda, dezavantajlı bölgelerde yaşayan aileler, çocuklarının iyi bir eğitim alabileceğine inanmaz hale gelebilir. Örneğin, pandemi döneminde uzaktan eğitime erişimde görülen eşitsizlikler (bazı öğrencilerin bilgisayar/interneti olmaması) bu sorunu daha da görünür kılmıştır. OECD raporlarında, Türkiye’de sosyoekonomik durumu düşük ailelerin çocuklarının eğitim çıktılarında OECD ortalamasına göre çok daha dezavantajlı durumda olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, toplumsal güveni zedeleyen sosyal ayrışmayı da beslemektedir.

Dördüncüsü, öğretmenlik mesleğinin itibarında ve öğretmenlere duyulan güvende de paradoksal bir tablo vardır. Önceki bölümde değinildiği gibi, bireysel düzeyde öğretmenler toplumda halen en güvenilir mesleklerden biri olarak görülmektedir. Ancak öğretmenlerin atama, terfi ve çalışma koşullarındaki sorunlar (örneğin atama bekleyen öğretmen sayısının çok yüksek oluşu, ücretli öğretmenlik sistemi, sözleşmeli/kadrolu ayrımı, öğretmenlerin ekonomik ve toplumsal statüsünün düşüklüğü) bu mesleğe yönelik güveni ve ilgiyi azaltmaktadır. Eğitim fakültelerine yerleşen öğrencilerin ortalama sınav sıralamalarının düşmesi, nitelikli gençlerin öğretmen olma isteğinin azalması şeklinde değerlendirilebilir ki bu da öğretmen niteliğinin düşmesi ve uzun vadede eğitim kalitesinin ve dolayısıyla sisteme güvenin daha da azalması gibi riskleri beslemektedir.

Eğitim sistemine güvenin azalması, toplumsal güveni genel olarak da etkiler çünkü eğitim aynı zamanda bir toplumsallaşma sürecidir. Gençler okulda sadece bilgi değil, aynı zamanda ortak değerler ve normlar öğrenir. Eğer eğitim sistemi toplumun bir kesimi tarafından ideolojik manipülasyonun aracı olarak görülür, diğer kesimi tarafından da başarısızlıkla damgalanırsa ortak değerlerin oluşması güçleşir. Eğitim, toplumda fırsat eşitliği algısını ayakta tutan en

önemli unsurlardandır. Bu inanç sarsılırsa insanlar sistemin adaletine güvenmez ve mevcut statükoya karşı güvensizlik besleyebilir.

3.6. Sosyal eşitsizlikler ve gelir adaletsizliği

Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, toplumsal güvenin belirleyicilerinden biri olarak literatürde güçlü şekilde vurgulanır (Barone ve Mocetti, 2016; Jordahl, 2009). Genel olarak, gelir dağılımının nispeten eşit olduğu, orta sınıfın güçlü olduğu toplumlarda insanlar birbirine daha fazla güvenirken çok zengin ve çok fakir uçurumunun belirgin olduğu, fırsat eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumlarda güven düzeyi düşük olma eğilimindedir. Bu olgu, Türkiye için de geçerlidir. Son yıllarda Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk göstergelerinde bozulma gözlenmektedir. Özellikle yüksek enflasyon ve ekonomik durgunluk, alt ve orta gelir gruplarını olumsuz etkileyerek toplumsal refah dağılımında adaletsizlik hissini artırmıştır. TÜİK verilerine göre 2019’da 0,395 olan Gini katsayısı 2023’te 0,42’ye kadar yükselmiş ve 2024’te düşüş sergilese de 0,413 değerini almıştır. 2014’ten 2024’e toplumun en zengin yüzde 20’lik kesiminin toplam gelirden aldığı pay 3,4 puan artarak yüzde 48,1’e yükselmiş, en yoksul yüzde 20’nin payı ise 0,6 puan azalarak yüzde 6’nın altına inmiştir. Zaten bozuk olan gelir dağılımının daha bozulduğuna işaret eden bu veriler, Türkiye’yi OECD ülkeleri arasında gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu üç ülkeden biri kılmaktadır.

Eşitsizliğin güven üzerindeki etkisi farklı kanallarla gerçekleşebilir. Bunlardan ilki adalet duygusunun zedelenmesidir. Eğer toplumda bazı kesimler sürekli zenginleşirken diğerleri yoksullaşıyorsa oyunun kurallarının adil olmadığı düşüncesi yayılır. Bu da insanların sisteme ve birbirine güvenini azaltır. İkincisi, farklı gelir grupları arasındaki sosyal mesafenin artmasıdır. Zenginler ve yoksullar ayrı semtlerde yaşayıp ayrı mekanlara gittikçe birbirlerine temasları azalır ve ötekileşme süreci başlar. Böyle bir süreçte karşılıklı güven geliştirmek zorlaşır. Üçüncüsü, suçun ve diğer toplumsal problemlerin artması riskidir. Yüksek eşitsizlik genelde daha yüksek suç oranlarıyla ilişkilidir ve suç oranları arttıkça insanlar birbirine karşı daha güvensiz hale gelir.

Bölgesel eşitsizlikler de Türkiye’de toplumsal güveni etkileyen bir faktördür. Batı bölgeleri ile Doğu-Güneydoğu Anadolu arasındaki kalkınmışlık farkı, eğitim ve gelir göstergelerine yansımaktadır. Bu durum, ülkenin farklı kesimlerinin merkeze (Ankara-İstanbul) ve birbirine güvenini sarsan tarihsel bir mesele olarak varlığını korur. Görelî olarak geri kalmış bölgelerde yaşayan insanlar, devletin kendilerini ihmal ettiği duygusuna kapılabilirler ve bu da devlete güveni zedeler. Tersî şekilde, gelişmiş bölgelerde yaşayanlar da diğer bölgelerden gelen insanlara (örneğin büyük şehirlere göç eden köy kökenli yurttaşlara) karşı önyargı taşıyabilir, bu da sosyal uyumu ve güveni olumsuz etkileyebilir.

Sosyal adalet mekanizmalarının zayıflaması (örneğin sosyal yardımların yetersiz kalması veya hakkaniyetsiz dağıtılması, sendikaların ve toplu pazarlığın zayıflaması, vergi sisteminin dolaylı vergilere dayanarak düşük gelirliyi daha fazla vurması gibi) da güvensizliği besleyebilir. İnsanlar, sistemin zayıfları korumadığına inanırsa, birbirlerine karşı dayanışma duyguları da azalabilir. Oysa eşitsizliklerin görelî olarak düşük, sosyal güvenlik ağlarının güçlü olduğu toplumlar, bir kader birliği hissi yaratarak güveni yükseltirler. Örneğin İskandinav ülkelerinde yüksek vergilerle finanse edilen güçlü refah devleti, herkesin asgari bir yaşam standardına sahip olduğu ve ihtiyacı olduğunda devletin yardım edeceği duygusunu pekiştirir. Bu da bireyler arasında rekabet yerine iş birliği ve güven kültürünü teşvik eder (Jordahl, 2009).

Türkiye’de ise son yıllarda maalesef tam tersi yönde, sosyal devletin zayıfladığı, kamusal hizmetlerin genel olarak kalitesinin düştüğü, eşitsizliklerin arttığı bir tablo mevcuttur.

3.7. Hızlı kentleşme ve kır-kent dönüşümü

Türkiye, son yarım yüzyılda çok hızlı bir kentleşme süreci yaşamış; kırsal nüfus oranı hızla düşerken büyük şehirler yoğun göç almıştır. Bu hızlı kentleşme, toplumsal yapıda köklü değişimler yaratmıştır. Kırsal kesimde geleneksel olarak daha kapalı ve herkesin birbirini tanıdığı topluluklar mevcutken, kentlerde nüfusun anonim hale geldiği, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, toplumsal güven üzerinde karmaşık etkilere sahiptir.

Bir yandan, kentleşme ekonomik gelişmeyle paralel ilerleyip eğitim seviyesini ve refahı artırarak dolaylı olarak güveni besleyebilir. Nitekim kuramsal olarak belli bir refah düzeyine erişen, orta sınıflaşan kentli toplumlarda sivil toplum gelişir ve güven artabilir. Ancak diğer yandan, hızlı ve plansız kentleşme, geleneksel sosyal ağları kopartırken yerine sağlıklı yeni ağlar koyamadığında güvensizlik üretebilir. Türkiye’nin kentleşme deneyiminde maalesef ikinci durumun izleri belirgindir. Büyük göç dalgalarıyla büyüyen metropollerde, özellikle 1950-1980 arası dönemde gecekondu mahalleleri oluşmuş ve kırsaldan gelen insanlar kentte tutunmak için hemşehri dayanışma ağlarını kullanmışlardır. Bu dönemde kentleşme, yeni gelenlerin kente entegrasyonunda zorluklar yarattıysa da mahalle ölçeğinde bir dayanışma mevcuttu. Fakat 1990’lardan itibaren kentsel dönüşüm projeleri, kentin dokusunu değiştirirken birçok mahalle kültürünü de dağıttı. Yerine dikilen yüksek katlı binalar ve siteler, insanların birbirini tanımadığı, etkileşimin azaldığı yaşam alanları yarattı. Böyle ortamlarda komşuluk güveni dahi zayıflayabilmektedir.

Kentleşmenin güven üzerindeki etkisini değerlendirirken göçmen nüfusun entegrasyonu meselesine de değinmek gerekir. Türkiye, 2010’larda büyük bir Suriyeli sığınmacı akınına uğramıştır ve bu da özellikle güney illerinde ve büyükşehirlerin varoşlarında demografik yapıyı değiştirmiştir. Farklı dil ve kültüre sahip bu nüfus ile yerel halk arasındaki ilişkiler, başlangıçta misafirperverlik duygusuyla ilerlese de zamanla ekonomik ve kültürel rekabet algısıyla gerilmiştir. Toplumda yabancılara güven düşük olabilmektedir ve bu da genel toplumsal güveni etkilemektedir.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, hızlı kentleşme süreci Türkiye’de toplumsal güven açısından karmaşık bir meydan okuma yaratmıştır. Kırsalın geleneksel dayanışma yapıları çözülürken, kentsel modern yapılar henüz yeterince kapsayıcı bir toplumsal güven altyapısı üretememiştir. Bu süreçte ortaya çıkan gecekondu mahalleleri, kentsel dönüşüm, göçmen entegrasyonu, suç ve güvensizlik algısı gibi alt başlıklar, toplumsal güvenin düşük kalmasına katkıda bulunmaktadır. Çözüm noktasında, kentsel planlamanın sosyal dokuyu gözetenerek yapılması, mahalle kültürünün yaşatılmasına önem verilmesi, göçmenlerin topluma kazandırılması için programlar geliştirilmesi gibi adımların önemi büyüktür.

4. Toplumsal Güveni Artırmaya Yönelik Öneriler

Türkiye’de düşük güven sorununa yönelik olarak önceki bölümde sıralanan tüm nedenler, birbirinden ayrı gibi görünse de gerçekte iç içe geçmiş ve birlikte etkili olan faktörlerdir. Örneğin hukukun zayıflaması, yolsuzluğu artırırken medya özgürlüğünün azalması bu yolsuzlukların

gizlenmesini kolaylaştırır; yolsuzluk ve nepotizm arttıkça liyakat sistemi bozulur; bu da ekonomik eşitsizliği ve beyin göçünü tetikleyerek sosyal yapıyı sarsar; kentlerde artan işsizlik ve suç, yine güveni azaltır. Yani Türkiye’de toplumsal güvenin düşüklüğü, birbirini besleyen çok boyutlu bir kriz görünümündedir. Bu nedenle toplumsal güven sorununun çözümü, uzun vadeli ve çok yönlü politikalar gerektirmektedir. Yukarıda belirlenen nedenlere paralel olarak bu bölümde hukuk ve adalet reformlarından kurumsal şeffaflığa, medya özgürlüğünden eğitim ve sosyal politikalara kadar uzanan kapsamlı öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler, uluslararası başarılı örnekler ve en iyi uygulamalarla desteklenerek Türkiye koşullarına uyarlanabilecek şekilde tartışılmaktadır.

4.1. Hukuk devleti ve yargı reformları

- **Yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi:** Hâkim ve savcı atamalarında kurumsal liyakat kriterleri ve objektif ölçütler esas alınmalıdır. Hâkimler ve Savcılar Kurulu’nun yapısı, yürütmeden bağımsız hale getirilmeli, atamalarda siyasi etkilenme iddialarını ortadan kaldıracak şeffaflıkta reforme edilmelidir. Yargının tarafsızlığı konusunda toplumda güven yaratmak için Venedik Komisyonu tavsiyeleri gibi uluslararası standartlar gözetilmelidir. Örneğin, Doğu Avrupa ülkelerinden Estonya, 1990’larda yargı reformunu AB kriterlerine göre yaparak hem yolsuzlukla etkin mücadele etmiş hem de vatandaşların adalet sistemine güvenini artırmıştır. Benzer şekilde Gürcistan, 2000’lerin ortasında polis teşkilatını ve adalet sistemini baştan yapılandırmış; yolsuzluğa bulaşmış binlerce polisi teşkilattan uzaklaştırıp yeni, eğitilmiş kadrolarla güveni yeniden tesis etmiştir. Yaptığı reformlarla Gürcistan 2004’ten sonra çoğu kurumsal göstergede hızlı bir iyileşme yaşamıştır (Urushadze, 2013).
- **Hukuki şeffaflık ve hesap verebilirlik:** Mahkemelerin gerekçeli kararları açık ve erişilebilir olmalı; özellikle kamuyu ilgilendiren davalarda duruşmaların şeffaflığı artırılmalıdır. Yolsuzluk ve kamu görevlilerinin suçlarına dair davaların üstünün kapatılmadığı, alenen yürütüldüğü bir hukuk düzeni kurulmalıdır. Uluslararası iyi uygulama olarak, İskandinav ülkelerinde mahkeme kararlarının tamamı kamuya açık veri tabanlarında yayınlanmakta, böylece yargıya toplumsal denetim de sağlanmaktadır. Türkiye’de de UYAP benzeri bir sistem üzerinden anonimleştirilmiş kararlar araştırmacılara ve vatandaşlara açılabilir. Ayrıca, hakim-savcı performans değerlendirme sistemleri getirilerek davaları gereksiz yere uzatan veya kararlarında tutarlılık sorunu olan yargı mensupları tespit edilip eğitime tabi tutulabilir.
- **Polis ve kolluk reformu:** Kolluk kuvvetlerinin vatandaşla temasındaki tutumları güveni belirler. Polisin orantısız güç kullanımı iddialarını asgariye indirmek için eğitimler verilmeli, ihlal durumlarında cezasız kalmayacakları bir iç denetim sistemi oluşturulmalıdır. Toplum destekli polislik (community policing) yaygınlaştırılarak, polis-halk ilişkisi karşılıklı güven temelinde geliştirilebilir. Örneğin, Kanada’da ve bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan mahalle polisliği modeliyle, aynı polis memurları belli mahallelerde sürekli görev yaparak yerel halkla güven ilişkisi kurmuş, suçla mücadelede vatandaşların polise bilgi verme ve destek olma oranı yükselmiştir.
- **Hukuki kurumların güçlendirilmesi:** Anayasa Mahkemesi, Ombudsmanlık Kurumu, Sayıştay gibi denetleyici ve hak arama mekanizmalarının bağımsızlığı ve etkinliği artırılmalıdır. Bu kurumlara atamalar şeffaf biçimde yapıp, kararlarına tüm kurumların riayeti sağlanmalıdır. Örneğin, Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarının alt mahkemelerce uygulanmaması sorunu, net yasal düzenlemeler ve gerekirse yaptırımlarla çözüme kavuşturulmalıdır. Bu, vatandaşın en temel hak arama mekanizmasına duyduğu güveni pekiştirecektir.

Hukuk alanındaki bu öneriler, toplumda “adalet duygusunun yeniden tesisine” hizmet ederek kurallara uymanın rasyonel ve ahlaki olarak doğru olduğuna dair inancı güçlendirebilir. Hukukun herkese eşit uygulanmadığı toplumlarda güven azalır ve kişiler arası veya kurumsal güven azaldığında sosyal uyum ve sosyal sözleşme de zayıflar (Justino ve Samarin, 2024). Dolayısıyla Türkiye için de güvenin tesis etmeye yönelik en öncelikli politika alanı, hukuk devletini tahkim ederek vatandaşların devlete ve dolaylı olarak birbirlerine güvenilebilecekleri bir zemini yaratmak olmalıdır.

4.2. Kurumsal şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzlukla mücadele

- **Şeffaflık ve açık veri:** Devlet kurumlarının karar alma süreçleri, ihaleler, harcamalar ve performans göstergeleri kamuoyu denetimine açılmalıdır. Tüm bakanlıklar ve kamu kurumları, vatandaşlara karşı hesap verebilirlik gereği düzenli faaliyet raporları yayınlamalı, bütçelerini kalem kalem paylaşmalıdır. Dijital çağın imkanları kullanarak “açık devlet verisi” portalları geliştirilebilir. Örneğin, Yeni Zelanda ve İsveç gibi ülkeler, devlet harcamalarını ve ihale sonuçlarını anbean yayınlamaya vatandaşın denetimine sunmaktadır. Bu saydamlık, yönetime güveni artırmaktadır. Türkiye’de de benzer şekilde tüm kamu harcamalarının ve ihalelerin sonuçlarının şeffaf biçimde ilan edilmesi, dedikodu ve şüpheyi azaltacaktır. Özellikle son yıllarda tartışma konusu olan Kamu Özel İş Birliği projeleri, şehir hastaneleri, otoyol ihaleleri gibi büyük projelerin sözleşmeleri şeffaf olmalıdır ki halk “devlet benim paramı doğru kullanıyor” diyebilsin.
- **Yolsuzlukla mücadelede kararlılık:** Yolsuzluk iddiaları konusunda sıfır tolerans politikası benimsenmelidir. Mevzuatta gerekli değişiklikler yapılarak, üst düzey kamu görevlilerinin mal beyanları düzenli denetlenmeli ve kamuya açıklanmalıdır. Rüşvet ve görevi kötüye kullanma suçlarında cezalar caydırıcı olmalı, özellikle siyasilere ve bürokratlara dokunulabilmelidir. Örneğin Singapur, 1960’lardan itibaren katı bir yolsuzlukla mücadele politikası uygulamış, bu sayede bugün dünyanın en düşük yolsuzluk seviyesine sahip ülkelerinden biri olmuş ve yatırımcının devlete güvenini sağlamıştır. Singapur’da bakanlar dahil herkesin mal varlığı denetlenebilmekte ve rüşvet suçu en ağır cezalarla karşılaşmaktadır. Türkiye’de de bağımsız bir Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu kurulup, geniş yetkilerle donatılarak hem geçmiş önemli dosyaları hem de yeni iddiaları soruşturabilmelidir. Ayrıca, muhbiri koruma (whistleblower protection) kanunları çıkarılarak içeriden bilgi veren dürüst kamu görevlilerinin kariyerlerinin zarar görmemesi sağlanmalıdır.
- **Vatandaş denetimi ve katılım:** Kurumlara güveni artırmak için vatandaşların karar süreçlerine katılımı teşvik edilmelidir. Yerel yönetimlerde mahalle meclisleri, şehir konseyleri aktif hale getirilmeli; merkezi yönetimde önemli politika değişiklikleri veya büyük projeler öncesi paydaş katılımı ve istişare mekanizmaları işletilmelidir. Örneğin, Fransa ve Kanada gibi ülkelerde geniş katılımlı vatandaş jürileri veya halk buluşmaları ile önemli kararlarda toplumun nabızı tutulmakta, böylece kararların meşruiyeti ve kurumlara güven artmaktadır. Türkiye’de kullanımı ve kapsamı giderek yaygınlaşan E-Devlet platformu da katılım için kullanılabilir; anketler ve çeşitli geri bildirim mekanizmalarıyla vatandaşın sesi yönetime iletilir. Vatandaş, görüşünün dikkate alındığını gördükçe devlete güven duyacaktır.
- **Hesap verme kültürü:** Siyasiler ve bürokratlar, yanlış veya başarısız politikaların hesabını vermelidir. Demokratik ülkelerde bakanlar büyük bir skandal veya başarısızlık durumunda istifa ederek sorumluluk alırlar; bu kültürün Türkiye’de de yerleşmesi

gerekir. Skandalların üzerini kapatmak yerine, sorumluların istifa etmesi veya görevden alınması, yerine daha liyakatli kişilerin gelmesi, kamuoyuna “yanlışlar düzeltildi” mesajı verecektir. Örneğin, Japonya’da bir tren kazası sonrası Ulaştırma Bakanı’nın gözyaşlarıyla istifa etmesi kamuoyunda devlete güveni diri tutan bir adımdır. Türkiye’de de benzer bir siyasi ahlak yerleşirse yönetim-kamu ilişkisi daha sağlıklı hale gelebilir.

- **Uluslararası şeffaflık inisiyatiflerine katılım:** Türkiye, OECD’nin yolsuzlukla mücadele sözleşmesi, Avrupa Konseyi’nin GRECO (Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu) tavsiyeleri gibi uluslararası mekanizmaları aktif biçimde uygulamalı ve bunların gerektirdiği yasal düzenlemeleri tamamlamalıdır. Ayrıca Açık Yönetim Ortaklığı (Open Government Partnership) gibi inisiyatiflere tekrar katılım değerlendirilebilir. Bu tür platformlar, hükümetlerin hesap verebilirlik reformlarını izler ve iyi uygulama örneklerini paylaşır. Ülke içinde de bu adımların atıldığını görmek, STK’ler ve vatandaşlar için güven artırıcı olacaktır.

Kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliğe dair bu adımlar, uzun vadede devlet-vatandaş ilişkisini güçlendirerek aradaki güven bariyerlerini kaldırabilir. Devletin bir baba figürü olarak her şeyi kapalı kapılar ardında hallettiği anlayışı terk edilip, vatandaşın ortağı olduğu bir yönetim benimsenirse insanlar da kurallara ve kurumlara daha çok sahip çıkacaklardır.

4.3. Basın özgürlüğünün sağlanması ve dezenformasyonla mücadele

- **Yasal reformlar ve basın özgürlüğü:** Basın Kanunu ve ilgili mevzuatta, ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler gözden geçirilmelidir. Özellikle son yıllarda gündeme gelen ve eleştirel haberciliği zorlaştırdığı belirtilen dezenformasyon yasası gibi düzenlemeler, ifade özgürlüğü standartları çerçevesinde revize edilmelidir. Gazetecilerin tutuklanmasına yol açan Terörle Mücadele Kanunu maddeleri uluslararası hukuk ışığında tekrar değerlendirilmelidir. Cumhurbaşkanı’na hakaret suçuna hapis cezası uygulaması kaldırılmalı, diğer hakaret suçlarında olduğu gibi bunun da para cezası şeklinde uygulanması sağlanmalıdır. Eleştirel görüş beyan eden hiç kimse sırf fikirleri nedeniyle soruşturma veya kovuşturmayla maruz kalmamalıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, ifade özgürlüğü konusunda rehber alınmalı; bu kararlara uygun biçimde Türk yargısının uygulama yapması sağlanmalıdır.
- **Medya sahipliğinde çeşitlilik ve tekel karşıtı önlemler:** Türkiye’de medya kuruluşlarının mülkiyeti az sayıda grubun elinde toplanmıştır. Bu tekelleşme, farklı seslerin duyulmasını engellediği gibi, medya bağımsızlığını da zedelemektedir. Rekabet Kurumu ve RTÜK gibi düzenleyici kurumlar, medya pazarındaki tekelleşmeyi önleyici adımlar atmalıdır. Örneğin, bir holdingin toplam medya pazar payına veya birden fazla TV-kanal/radyo gazete sahibi olmasına sınırlamalar getirilebilir. ABD ve Avrupa Birliği’nde medya tekellerine karşı belirli yasaklar ve kotalar mevcuttur; Türkiye de benzer düzenlemeleri hayata geçirebilir. Ayrıca kamu bankalarının veya kamu ilanlarının adil dağıtılması sağlanarak, iktidara yakın medya kuruluşlarının finansal açıdan kayırılması uygulamasına son verilmelidir. Medya ekonomisi daha adil olduğunda, bağımsız gazetecilik yapabilen farklı aktörler hayatta kalabilecek ve halkın medyaya güveni artacaktır.
- **Kamu yayıncılığının tarafsızlığı:** TRT ve Anadolu Ajansı gibi kamu yayıncılığı yapan kuruluşların özerkliği teminat altına alınmalıdır. Bu kurumların yönetimleri liyakat esasına göre ve mümkünse TBMM’de uzlaşmayla belirlenmeli; tek bir siyasi görüşün kontrolüne girmesi engellenmelidir. TRT, bütün vatandaşların vergileriyle var olan bir kurum olarak tüm görüşlere eşit mesafede yayın yapmak zorundadır. Bunu sağlamak

için TRT'nin yönetim kuruluna muhalefet temsilcileri, sivil toplum ve akademiden isimler dahil edilebilir. İngiltere'deki BBC modelinde olduğu gibi, hükümetler değişse de çizgisi değişmeyen, yüksek editoryal standartlara sahip bir kamu yayıncılığı hedeflenmelidir. Bu sağlanırsa halk en azından devlet kanallarından gelen bilgiye güven duyabilecek ve kutuplaşma azalacaktır.

- **Basın etiği ve özdenetim:** Medya sektörünün itibarını yükseltmek için gazetecilik meslek örgütleri güçlendirilmelidir. Basın Konseyi gibi kuruluşlar, etik ihlalleri yaptırım uygulayacak şekilde etkin çalışmalıdır. Yalan haber yayan, doğrulamadan sansasyonel içerik üreten medya organları meslektaşları tarafından uyarılmalı; tekrarı halinde okur/dinleyici nezdinde güven kaybına uğrayacakları mekanizmalar kurulmalıdır. Medya okuryazarlığı programları da hem okullarda hem kamu spotlarıyla yetişkinlere öğretilerek halkın doğru haberi talep etme bilinci artırılmalıdır.
- **Dezenformasyonla şeffaf mücadele:** İnternet ve sosyal medyada yalan haberin yayılmasını engellemek adına otoriter yöntemler (sansür, erişim engeli) yerine şeffaf ve katılımcı yöntemler benimsenmelidir. Örneğin, sosyal medya şirketleriyle iş birliği yapılarak yanlış bilgi tespit edildiğinde yanında doğrulama platformlarının etiketleri gösterilebilir. Facebook ve Twitter gibi platformlar birçok ülkede hükümetlerle bu konuda çalışmaktadır; Türkiye de kendi önceliklerini (örneğin seçim dönemi yalan haberleri, sağlık konusunda çıkan asılsız haberler vb.) belirleyip platformlarla iletişim halinde olmalıdır. Ayrıca Bilişim Teknolojileri Kurumu ve Basın İlan Kurumu gibi ilgili kurumlarda sivil toplum temsilcilerinin ve akademiden uzmanların bulunduğu bir Dezenformasyonla Mücadele Komitesi kurulabilir. Bu komite siyasi etkiden bağımsız şekilde internette dolaşan söylentileri analiz edip kamuoyunu doğru bilgilendirme görevi üstlenebilir. Ancak bu yapılırken muhalif görüşlerin bastırılması algısı oluşmamasına dikkat edilmelidir.
- **Gazetecilerin kapasite geliştirmesi:** Gazetecilerin sürekli eğitim ve gelişimi de basına güveni artırmak için önemli bir husustur. Türkiye'de basın sektöründe çalışanlar için meslek içi eğitim programları, yurt dışı deneyim değişimleri gibi uygulamalar teşvik edilmelidir. Örneğin, Avrupa Birliği fonlarıyla Türk gazetecilerin basın özgürlüğünün yüksek olduğu ülkelerde staj yapması, evrensel basın standartlarını özümsemeleri sağlanabilir. Bu, uzun vadede Türkiye'de gazeteciliğin kalitesini ve güvenilirliğini artıracaktır.

Bağımsız, çoğulcu ve kaliteli bir medya ortamı oluşturmak, toplumsal güveni pekiştirir çünkü insanlar ancak güvendikleri bilgi kaynaklarından beslenirlerse sağlıklı kanaatlere ulaşabilirler.

4.4. Eğitim reformları ve liyakat odaklı eğitim yönetimi

- **Tutarlı ve kapsayıcı eğitim politikası:** Eğitimin sık sık değişen bir siyasi gündem olmaktan çıkarılıp toplumsal mutabakata dayalı, uzun vadeli bir politikaya kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, farklı görüşlerden eğitim uzmanlarının, öğretmen sendikalarının, veli temsilcilerinin katılımıyla bir Ulusal Eğitim Stratejisi belirlenebilir. Bu strateji, örneğin önümüzdeki 20 yıl için eğitimin temel hedeflerini ve ilkelerini ortaya koymalı ve hükümetler değişse bile ana hatlarıyla sürdürülmelidir. Eğitim programlarında yapılacak değişiklikler pilot uygulamalarla test edildikten sonra ülke geneline yaygınlaştırılmalıdır ki ani ve hazırlıksız dönüşümler güven sarsmasın. Finlandiya, eğitimde istikrar ve uzun vadeli planlama konusunda örnek bir ülkedir; eğitim müfredatlarını geniş toplumsal diyaloglarla belirleyip on yıllar boyunca istikrarla uygulamış, bu sayede hem akademik başarıda hem de toplumsal

güven endekslerinde üst sıralara çıkmıştır. Türkiye de benzer bir yaklaşım benimseyebilir.

- **Öğretmen kalitesine yatırım ve mesleğin itibarı:** Öğretmen yetiştirme programları gözden geçirilerek üniversitelerin eğitim fakülteleri nitelik ve kontenjan açısından iyileştirilmelidir. Öğretmenlik mesleğine en iyi öğrencilerin çekilebilmesi için maddi ve manevi teşvikler sağlanabilir. Maaşların/ücretlerin iyileştirilmesi, sürekli mesleki gelişim fırsatları, başarılı öğretmenlere ödüller gibi adımlar da bu kapsamdaki teşvik araçları olarak düşünülebilir. Atamalarda kesinlikle liyakat ve objektif kriterler (KPSS ve mülakatın adil kombinasyonu veya doğrudan performansa dayalı sistemler) uygulanmalıdır. Sözleşmeli, ücretli öğretmenlik gibi güvencesiz modeller asgari düzeye indirilmeli, tüm öğretmenlere kendini geliştirebileceği istikrarlı bir kariyer yolu sunulmalıdır. Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerde öğretmenlik en saygın mesleklerden biri olup, bu sayede öğrenciler kaliteli eğitim almakta ve toplumsal güven yüksek seyretmektedir. Türkiye’de de öğretmenlerin sosyal statüsü yeniden yükseltildiğinde, velilerin okullara ve sisteme güveni artacaktır.
- **Okullar arası eşitsizliklerin azaltılması:** Eğitimde fırsat eşitliğini tesis etmek, sisteme güveni artırır. Dezavantajlı bölgelerdeki okullara pozitif ayrımcılık yaparak kaynak aktarımı artırılmalıdır. Örneğin doğu ve güneydoğudaki köy okullarının altyapısı hızla iyileştirilmeli, buralara tecrübeli öğretmenler ek teşviklerle gönderilmelidir. Taşımalı eğitim yerine mümkün olduğunca yerinde eğitim imkanları geliştirilmeli, her bölgede belli standartların yakalanması sağlanmalıdır. Ayrıca mesleki eğitim ve genel lise ayrımında, öğrencilerin erken yaşta elenmişlik hissine kapılmaması için geçişkenlikler ve kalite yükseltilmelidir. Her çocuğa yetenek ve ilgisine uygun bir eğitim yolu açmak devletin temel görevlerinden biri olmalıdır. Kanada, farklı etnik ve sosyoekonomik kesimlerden öğrencileri entegre eden ve her okulda belli standartları koruyan eğitim politikalarıyla, çok kültürlü yapısına rağmen eğitimde yüksek başarı ve güven elde etmiştir. Türkiye de çoğu alanda olduğu gibi eğitim hizmetlerinin niteliği konusunda da bölgesel farklılıkları azaltmayı hedeflemelidir.
- **Sınav sisteminin rasyonalize edilmesi:** Üniversiteye ve liseye giriş sistemleri, öğrencilerin sadece bir sınavda gösterdiği performansa endeksli olmaktan çıkartılmalı, çok yönlü değerlendirme araçları geliştirilmelidir. Lise ve üniversitelerin kontenjan veya planlama politikaları, işgücü piyasası ihtiyaçlarına göre yapılarak sınav baskısı azaltılabilir. Örneğin, meslek yüksekokulları ve meslek liseleri güçlendirilip herkesin üniversite okuması gerekmeyecek şekilde ara kademe meslekler özendirilebilir. Böylece sınav yarışının toplumsal stres ve güvensizlik yaratıcı etkisi düşer. Ayrıca sınav güvenliğini ve adaletini sağlamak için ÖSYM’nin kurumsal kapasitesi artırılmalı, sınav güvenliği ihlallerine karşı en ufak taviz verilmemelidir. Sınavların adil olduğu inancı, özellikle genç nüfusun sisteme güveni için kritiktir.
- **Değerler eğitimi ve güven kültürü:** Müfredatta, öğrencilerin birbiriyle iş birliği yapmasını, karşılıklı güven ve saygı geliştirmesini sağlayacak pedagojik yöntemlere daha fazla yer verilmelidir. Grup projeleri, akran değerlendirmesi, sosyal sorumluluk çalışmaları, okul içinde demokratik katılım mekanizmaları (öğrenci meclisleri gibi) teşvik edilmelidir. Bu sayede öğrenciler erken yaşta güven deneyimi kazanır, birlikte çalışmanın önemini kavrarlar. Uluslararası Bakalorya (IB) gibi programlarda öğrencilere kazandırılan profil özellikleri (örneğin prensip sahibi olma, duyarlı olma, açık fikirli olma) toplumsal güvenin tohumlarını atmaktadır. Türkiye’de de değerler eğitimi dinden veya resmi ideolojiden bağımsız, evrensel ahlaki değerler ve sosyal beceriler etrafında yapılandırılmalıdır.

Eğitim reformları zaman alan süreçlerdir ancak etkisi en derin ve kalıcı olanlardır. Eğitimde kaliteyi ve eşitliği sağlayan ülkeler, sadece ekonomik gelişmişlik veya inovasyon gibi alanlarda değil, aynı zamanda vatandaşların birbirine ve devletlerine güveni noktasında da ileridedir. Eğitilmiş ve eleştirel düşünebilen bir toplum, sorunlarını diyalog ve iş birliği ile çözmeye daha yatkındır. Türkiye'nin genç nüfusu, eğer iyi eğitilip, sisteme entegre edilebilirse bugün var olan güven sorununu aşmak için en büyük potansiyel kaynağımızdır. Bu nedenle, eğitimde güven tesis etmek, toplumsal güven stratejisinin merkezinde olmalıdır.

4.5. Sosyal Kapsayıcılık ve Eşitsizliklerin Azaltılması

- **Gelir adaletini sağlamak:** Gelir dağılımındaki uçurumları azaltmak üzere vergi ve sosyal transfer politikaları gözden geçirilmelidir. Dolaylı vergilere (KDV, ÖTV gibi) aşırı bel bağlama yaklaşımından uzaklaşıp toplam vergi gelirleri içinde doğrudan vergilerin daha çok paya sahip olduğu adil bir vergi sistemi kurulmalıdır. Özellikle servet vergisi, emlak vergisi gibi alanlarda imtiyazlar kaldırılmalı, vergi tabanı genişletilerek zengin kesimin vergi sorumluluğu artırılmalıdır. Merkezi yönetimin kaynakları, yoksulluğu azaltacak programlara yönlendirilmelidir. Örneğin, Kanada ve birçok Avrupa ülkesi, vergi transfer sistemiyle piyasa gelirlerindeki eşitsizliği yarıya yakın oranda azaltmaktadır; bu da toplumsal denge ve güvenlik hissi yaratmaktadır. TÜİK verileri sosyal transferlerin bir gelir eşitsizliği göstergesi olan Gini katsayısını düşürdüğünü gösterse de ülkedeki gelir eşitsizliği düzeyinin hala çok yüksek olduğu unutulmamalıdır.
- **Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi:** Yoksulluk içinde yaşayan kesimlerin temel ihtiyaçlarının güvence altına alınması, bu kesimlerin sisteme olan öfke ve güvensizliğini azaltır. Sosyal yardım programları şeffaf ve adil biçimde genişletilmelidir. Özellikle çocuk yoksulluğunu önlemek için nakdi yardımlar, beslenme ve gıda destekleri, eğitim bursları artırılmalıdır. Brezilya'nın "Bolsa Familia" programı, yoksul ailelere çocuklarını okula göndermeleri şartıyla düzenli gelir desteği vererek hem yoksulluğu azaltmış hem de çocukların eğitime devamını sağlamıştır; bu tip şartlı nakit transfer programları Türkiye'de de geliştirilebilir. Ayrıca Aile Destek Merkezleri, sosyal hizmet uzmanları istihdamı gibi yollarla dezavantajlı ailelere rehberlik ve psikososyal destek sunulmalıdır. Devletin bu himaye edici rolünü hisseden kesimler, topluma daha az kırgınlık duyacaklardır.
- **Bölgesel gelişmişlik farklarını giderme:** Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere az gelişmiş bölgelere özel kalkınma planları uygulanmalıdır. Altyapı yatırımları (yol, internet, sulama vb.), teşvikler ve kamu istihdamında pozitif ayrımcılık ile bu bölgelerin ekonomisi canlandırılmalı, göç baskısı azaltılmalıdır. İnsanlar memleketlerinde insanca yaşam imkanı bulabilirse, büyük kentlerdeki düzensiz göç de frenlenecektir. Ayrıca bölge halkı devletin kendilerini unutmadığını görerek devlete güven duyacaktır. İspanya, geçmişte Bask ve Endülüs bölgeleri gibi geri kalmış bölgelerine özerk yönetimler vasıtasıyla kaynak aktararak entegrasyonu artırmıştır. Türkiye de kendi içinde bölgelerin ihtiyaçlarına göre farklılaşan fakat ulusal birliğe hizmet eden kalkınma politikaları izleyebilir.
- **Sivil toplum ve diyalog ortamının teşviki:** Toplum içinde farklı kesimleri bir araya getirecek, birbirini anlamayı kolaylaştıracak sivil inisiyatifler desteklenmelidir. Örneğin, Alevi-Sünni, Türk-Kürt, dindar-laik gibi fay hatlarında diyalog projeleri, ortak çalıştaylar, gençlik değişim programları düzenlenebilir. Kültürel sanatsal etkinlikler, festival ve projelerle "biz" duygusu inşa edilmeye çalışılmalıdır. Devlet, bu tür sivil toplum çabalarını teşvik etmeli, kolaylaştırıcı rol oynamalıdır. Güney Afrika, Apartheid sonrası dönemde "Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu" gibi mekanizmalarla toplumsal barışı ve

güveni inşa etmeye çalışmıştır. Türkiye’de de geçmişte yaşanan travmaların (terör, darbe, çatışma) üzerine toplum kesimlerinin konuşabileceği güven ortamları yaratmak, karşılıklı empatiyi artırır ve böylece insanlar birbirine daha çok güvenmeye başlar.

- **Şehircilikte sosyal kaynaşma:** Kent planlamasında, farklı gelir gruplarının ve kültürlerin bir arada yaşamasını sağlayacak kapsayıcı konut politikaları uygulanmalıdır. Tamamen lüks siteler ve tamamen yoksul gecekondü mahalleleri yerine, sosyal konut projeleriyle karma yaşam alanları oluşturulabilir. Park, spor alanı, kültür merkezi gibi kamusal mekanlar mahallerde artırılarak insanların bir araya gelme imkanları çoğaltılmalıdır. Güvenlik kaygısıyla kapalı sitelere hapsedilmiş yaşam tarzı yerine, güvenlik tedbirleri kamu otoritesi eliyle mahalle genelinde alınarak herkesin kendini güvende hissedeceği açık mahalleler hedeflenmelidir. Viyana şehri, sosyal konutları ve planlı karma mahalleleriyle buna iyi bir örnektir: Zengin-fakir aynı mahallede yaşayabilmekte, bu da toplumsal ayrışmayı azaltmaktadır. Türkiye’de TOKİ projeleri bu açıdan fırsat olabilir ve farklı gelir gruplarını ya da sosyoekonomik grupları kaynaştıran projeler tasarlanabilir.

Sosyal kapsayıcılığı artırmaya dönük bu politikalar, nihayetinde toplumsal güvenin maddi temelini güçlendirecektir. İnsanlar, temel ihtiyaçlarının karşılandığı, adil bir düzende yaşadıklarını hissettiklerinde; etnik, dini veya sınıfsal kimlikleri ne olursa olsun aynı gemide olduklarına inandıklarında birbirlerine güvenmeleri kolaylaşır. Toplumsal güven, bir anlamda, kimsenin aşırı düşkün ya da aşırı mağdur olmadığı, orta noktada bulunduğu bir toplum idealiyle örtüşür. Bu nedenle eşitsizlikleri törpüleyip kapsayıcılığı artırmak, güven inşasının vazgeçilmez bir boyutudur.

4.6. Kentsel planlama ve göç politikaları ile sosyal uyumun artırılması

- **Planlı ve insancıl kentleşme:** Şehir planlamasında insan ölçeği merkeze alınmalıdır. Yeni oluşturulan uydu kentlerde sadece beton bloklar değil, o topluluğun bir arada vakit geçirebileceği kamusal alanlar tasarlanmalıdır. Mahalle kültürünün oluşması için mahalle ölçeğinde çarşılar, pazar yerleri, kültür evleri kurulabilir. Böylece göçle gelen insanlar yeni mahallelerinde komşularıyla etkileşime geçecek fırsatlar bulabilir. Kentsel dönüşüm projelerinde, hak sahiplerini şehrin dışına sürmek yerine yerinde dönüşüm esas alınmalı, komşuluk ilişkileri korunmalıdır. Örneğin, İngiltere’de kentsel yenileme projelerinde “müdahil planlama” yapılarak mahalle sakinleri karar sürecine katılmakta, dolayısıyla proje sonrası o mahallede yaşamaya devam edenlerin memnuniyeti ve güveni sağlanmaktadır. Türkiye’de de kentsel dönüşümde şeffaf katılım ve yerinde çözümler, mahalle güvenliğini korumaya yardımcı olacaktır.
- **Kent içi güvenlik ve toplumsal düzen:** Büyük şehirlerde asayiş ve güvenlik hizmetleri, sadece cezalandırma odaklı değil, önleyici ve toplum ilişkili yöntemlerle ele alınmalıdır. Özellikle genç nüfusun suça sürüklenmesini engellemek için dezavantajlı semtlerde okul sonrası spor, sanat, eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır. Emniyet teşkilatının mahalle devriye sistemleri, mahalle sakinleriyle iletişim halinde olacak şekilde düzenlenmelidir. Bekçilik uygulaması, insan haklarına saygılı ve mahalleyle entegre biçimde yürütülürse güven verici olabilir; aksi takdirde bir korku unsuru olabilir.
- **Göç alan kentlerde entegrasyon:** İç göçle hızla büyüyen kent varoşlarında, göç eden nüfus ile yerleşik nüfus arasındaki uyumu sağlamak önemlidir. Bu amaçla yerel yönetimler mahalle düzeyinde kültür-sanat ve tanışma programları düzenleyebilir. Örneğin bir büyükşehir belediyesi, farklı şehirlerin hemşehri derneklerini kültürel etkinliklerde buluşturabilir, böylece aynı kentte yaşayan farklı memleketliler birbirini

daha iyi tanır. Hemşehri dayanışması güzel bir şeydir ancak yalnızca kapalı devre kaldığında toplumsal bütünlüğü engeller. Bu yüzden dernekler arası diyalog teşvik edilmelidir. Ayrıca göç alan mahallelerde “yeni gelenler yük oldu” düşüncesinin önüne geçmek için altyapı ihtiyaçlarının hızla karşılanması önemlidir. Almanya’daki bazı şehirlerde, yoğun göç alan bölgelere ek bütçeler aktararak okul ve sosyal tesis yatırımları yapılmış ve bu sayede hem yerliler hem göçmenler için yaşam kalitesi artırılarak toplumsal gerilim düşürülmüştür.

- **Kırsal kalkınma ve tersine göç teşviki:** Kentlerdeki nüfus baskısını azaltmak ve kırsalda yaşamı yeniden canlandırmak da güven açısından faydalı olabilir. Kırsalda yaşam koşulları iyileştirilirse, büyük şehre göç etmek tek çıkar yol olmaktan çıkar. Bu amaçla tarım ve hayvancılığa devlet desteği artırılmalı, kırsalda küçük ölçekli sanayi ve turizm projeleri desteklenmeli, kırsal altyapı geliştirilmelidir. Son dönemde pandeminin etkisiyle bazı ülkelerde tersine göç eğilimleri başlamıştır. Türkiye’de de eğer insanlar köyünde insanca yaşamasına izin verecek gelir elde edebilecekse kente göçme düşüncesince vazgeçebilir ve hatta kentten köye dönüş yapanlar olabilir. Bu da şehirlerdeki işsizliği ve çarpık kentleşmeyi hafifleterek toplumsal huzura olumlu yansıyabilir. Örneğin İtalya, güneyde nüfusu azalan köylere yerleşene hibe verme gibi politikalarla tersine göçü teşvik etmektedir.
- **Kültürel mirasın ve ortak mekanların korunması:** Kentlerde eski mahalle dokuları, tarihi çarşılar, parklar gibi ortak hafıza mekanları korunmalı ve yaşatılmalıdır. Bu alanlar, farklı kesimlerden insanların bir arada bulunup ortak kimlik hissetmelerine katkı yapar. Örneğin, İstanbul’da Sokak kültürünün önemli bir parçası olan semt pazarları, hamamlar, kıraathaneler modernize edilip devam ettirilmeli; tamamen AVM kültürüne teslim olunmamalıdır. Ortak kamusal alanlarda karşılaşan insanlar birbirine yabancı kalmaz, en azından aşinalık geliştirir ki bu da güvenin başlangıcıdır. Türkiye’de şehirler kimliklerini koruyarak büyürlerse, toplumsal kaynaşma daha mümkün olur.

Bu politika önerilerinin amacı, hızlı değişim yaşayan şehirlerde sosyal sermayeyi yeniden örmek ve kır-kent arasındaki uçurumu azaltmaktır. Şehir sosyolojisinin öncülerinden Jane Jacobs, “sokakların gözleri” kavramıyla, canlı ve çeşitli sokak yaşamının güvenlik ve güven hissi getirdiğini anlatır. Bizim şehirlerimiz de mahalle kültürünü canlandırarak kimsenin kendini dışlanmış veya tehlikede hissetmediği, herkesin kente aidiyet duyduğu bir ortama kavuşabilir.

5. Sonuç

Bu politika notunda, Türkiye’de toplumsal güven sorunu kapsamlı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Ana bulgular, Türkiye’de hem insanlar arası genel güvenin hem de kurumlara duyulan güvenin son yıllarda oldukça düşük seviyelerde seyrettiğini ve bunun ekonomik durgunluktan siyasi istikrarsızlığa, toplumsal kutuplaşmadan beyin göçüne kadar birçok olumsuz sonucu beraberinde getirdiğini göstermektedir. Dünya Değerler Anketi ve diğer uluslararası karşılaştırmalar, Türk toplumunda “çoğu insana güvenilebilir” diyenlerin oranının çok düşük kaldığını ortaya koymaktadır. Yine ulusal ve uluslararası anketler, yargıya, hükümete, medyaya ve eğitim sistemine güvenin son on yılda keskin biçimde gerilediğini, toplumun geniş bir kesiminde adalet ve dürüstlük duygusunun zedelendiğini ortaya koymuştur.

Notta, toplumsal güvenin düşüklüğünün bir dizi iç içe geçmiş nedeni olduğu belirtilmektedir. Hukukun üstünlüğünün zayıflaması, özellikle yargı bağımsızlığına dair endişeler ve yüksek yolsuzluk algısı, güven erozyonunun temel nedenlerinden biri olarak öne

çıkılmaktadır. Kurumsal bozulma, liyakat ilkesinden uzaklaşma ve medya özgürlüğünün kısıtlanması da devlete ve habere güveni baltalayarak genel güvensizlik iklimini beslemektedir. Eğitim sistemine duyulan güvenin azalması ve sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi ise geleceğe dair umutları törpüleyip insanlar arası güveni zayıflatmaktadır. Son olarak, hızlı kentleşme ve göç süreçleri toplumsal dokuyu sarsarak güven ilişkilerini karmaşıktırmıştır. Bu unsurların her birinin daha detaylı şekilde analiz edilmesi ve Türkiye özelinde somut verilerle desteklenmesi güven artırıcı politika tasarımı için önem arz etmektedir.

Sonuç itibarıyla, toplumsal güvenin artırılması, Türkiye'nin hem demokratik istikrarı hem de sürdürülebilir kalkınması için hayati önemdedir. Güvenin olmadığı bir toplumda ekonomik büyüme kalıcı olamaz, beyin göçü engellenemez, hukukun işlemesi mümkün olmaz ve sosyal barış tehdit altında kalır. Bu notta sunulan veriler sorunun vahametini ortaya koyarken, politika önerileri de çözüm için bir çerçeve çizmektedir. Buradan hareketle, karar alıcıların ve toplumun tüm paydaşlarının üzerine düşen, güveni yeniden tesis edecek bir reform gündemine sahip çıkmaktır. Atılacak adımlar sabır ve kararlılıkla uygulandığında, güven erozyonunun tersine çevrilmesi ve toplumumuzun "yeniden güven duyan" bir topluma evrilmesi mümkündür. Unutulmamalıdır ki, güven bir kez tesis edildiğinde hem ekonomide hem siyasette hem de gündelik yaşamda mucizevi dönüşümlere yol açabilen bir sosyal sermayedir.

Kaynakça

- Akçomak, S., & ter Weel, B. (2009). *Social capital, innovation and growth: Evidence from Europe*. *European Economic Review*, 53(5), 544–567
- Barone, G., & Mocetti, S. (2016). Inequality and trust: New evidence from panel data. *Economic Inquiry*, 54(2), 794-809.
- Bjørnskov, C. (2012). *How does social trust affect economic growth?* *Southern Economic Journal*, 78(4), 1346–1368.
- Caillier, J. (2010). Citizen trust, political corruption, and voting behavior: Connecting the dots. *Politics & Policy*, 38(5), 1015-1035.
- Demiralp, S. (2017, 11 Ekim). Turkey's 'social cohesion' score at bottom of OECD list. *Hürriyet Daily News*.
- EBRD (2024). LiTS IV Visualizer (version 1.0.2). European Bank for Reconstruction and Development.
- Finifter, A. W. (1970). Dimensions of political alienation. *American political science review*, 64(2), 389-410.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Halpern, D. (2001). Moral values, social trust and inequality: can values explain crime?. *British Journal of criminology*, 41(2), 236-251.
- Ipsos (2019). Ipsos Global Trustworthiness Index 2019.
- Ipsos (2024). Ipsos Global Trustworthiness Index 2024.
- İstanbul Ekonomi Araştırma. (2023). Kamu Kurumlarına Güven. Türkiye Raporu, Eylül 2023.
- Jordahl, H. (2009). Inequality and trust. *Published as" Economic Inequality" in Svendsen, GT and Svendsen, GLH (Eds.), Handbook of Social Capital, Edward Elgar*.
- Justino, P., & Samarin, M. (2024). *Trust in a Changing World: Social Cohesion and the Social Contract in Uncertain Times*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.
- Kukharsky, B. (2012). *Trust and Foreign Direct Investment: An Empirical Analysis*. BGPE Working Paper.
- Lederman, D., Loayza, N., & Menendez, A. M. (2002). Violent crime: does social capital matter?. *Economic Development and Cultural Change*, 50(3), 509-539.
- Lim, S., Morshed, A. M., & Khun, C. (2018). Trust and macroeconomic performance: A two-step approach. *Economic Modelling*, 68, 293-305.
- Marien, S., & Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance. *European journal of political research*, 50(2), 267-291.

- Mishler, W., & Rose, R. (1997). Trust, distrust and skepticism: Popular evaluations of civil and political institutions in post-communist societies. *The journal of politics*, 59(2), 418-451.
- OECD. (2021). *Government at a Glance 2021*. Paris: OECD Publishing.
- Pew Research Center. (2024, October 16). *Turks Lean Negative on Erdoğan, Give National Government Mixed Ratings*. (Global Attitudes Survey).
- Putnam, R. D., Leonardi, R. & Nanetti, R. Y. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Reporters Without Borders (RSF). (2024). *World Press Freedom Index 2024: Turkey*.
- Transparency International. (2023). *Corruption Perceptions Index 2023: Türkiye*.
- Urushadze, E. (2013). *Overview of corruption and anti-corruption in Georgia*. Transparency International.
- World Justice Project. (2024). *Rule of Law Index 2024 (Türkiye Country Report)*. Washington, DC: WJP.
- World Values Survey. (2019). *Wave 7 (2017-2020) Results: Turkey*. World Values Survey Association.
- Zak, P., & Knack, S. (2001). *Trust and growth*. *The Economic Journal*, 111(470), 295–321.